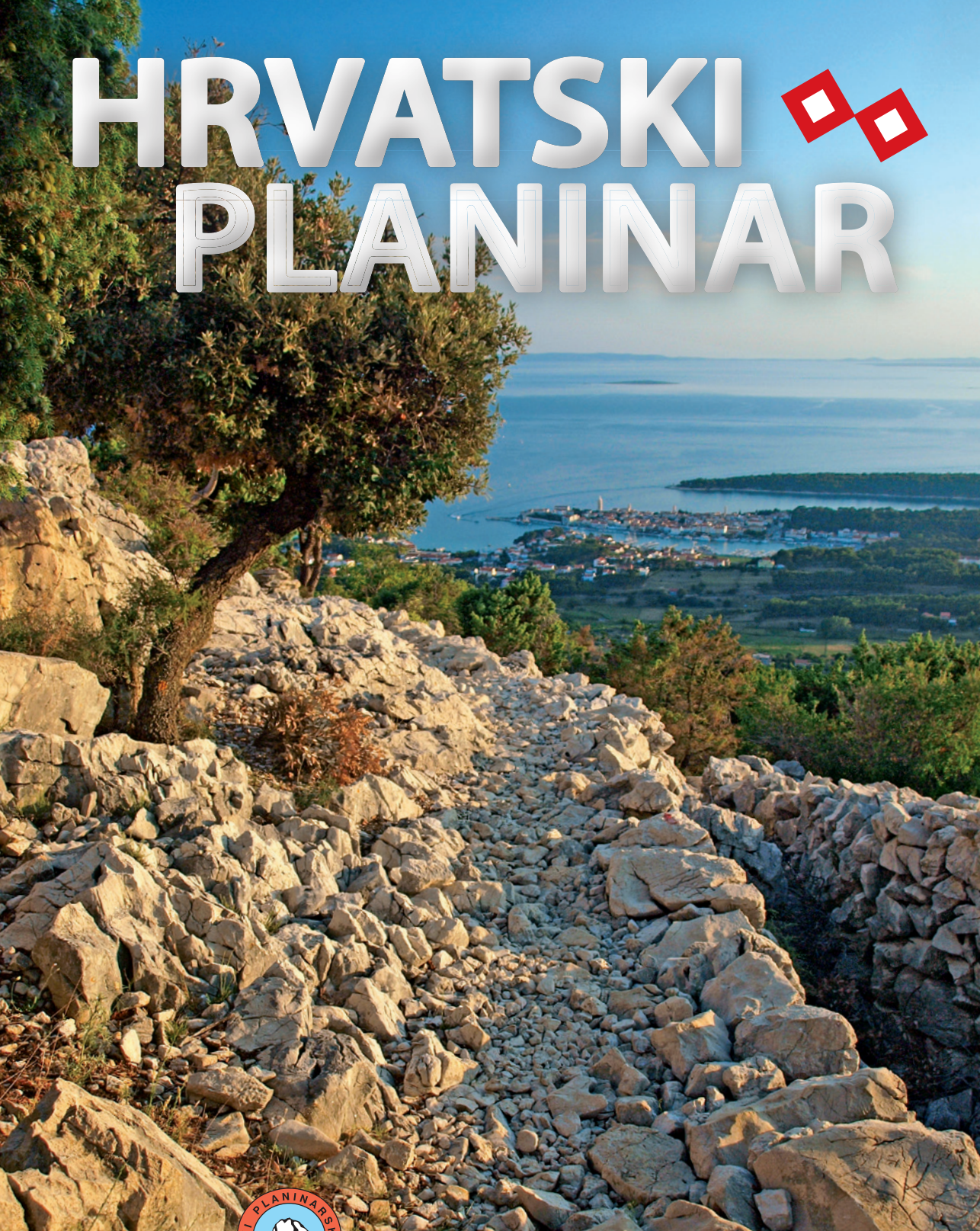
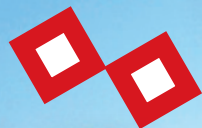

HRVATSKI PLANINAR

ISSN 0354-0650

GODIŠTE **113**

ČASOPIS HRVATSKOGA
PLANINARSKOG SAVEZA
izlazi od 1898. godine

9

RUJAN
2021

HRVATSKI PLANINAR

ČASOPIS HRVATSKOGA PLANINARSKOG SAVEZA

»Hrvatski planinar« časopis je Hrvatskoga planinarskog saveza. Prvi je broj izašao 1. lipnja 1898. Od 1910. do 1913. tiskao se kao podlistak naziva »Planinarski list« u časopisu »Vijenac«. Od 1915. do 1921. i od 1945. do 1948. časopis nije izlazio, a od 1949. do 1991. godine izlazio je pod imenom »Naše planine«. Časopis izlazi u jedanaest brojeva godišnje (za srpanj i kolovoz kao dvobroj).

Nakladnik

Hrvatski planinarski savez
Kozarčeva 22, 10000 Zagreb
www.hps.hr
OIB 77156514497

Pretplata i informacije

Ured HPS-a
tel. 01/48-23-624
tel. 01/48-24-142
uredhps@hps.hr

Uredništvo

Adresa elektroničke pošte
za zaprimanje članaka,
vijesti i ilustracija:
hrvatski.planinar@hps.hr

Tisak

Kerschhoffset d.o.o.
Ježdovec

ISSN 0354-0650

Glavni i odgovorni urednik

Alan Čaplar
alan.caplar@hps.hr

Urednički odbor

Darko Berljak
Vlado Božić
Goran Gabrić
prof. dr. Darko Grundler
Ivan Hapač
Faruk Islamović
Krunoslav Milas
Radovan Milčić
prof. dr. Željko Poljak
Robert Smolec
Damir Šantek
Klara Jasna Žagar

Lektura i korektura

Željko Poljak
Robert Smolec
Radovan Milčić
Goran Gabrić

Bibliografija

Stari brojevi časopisa u PDF formatu i bibliografski pretraživač sadržaja svih dosad izdanih brojeva dostupni su na web stranici HPS-a www.hps.hr

Suradnja u časopisu

Časopis objavljuje sve vrste članaka i vijesti zanimljivih za planinare. Prednost imaju prilozi sa zanimljivim temama koji su popraćeni boljim izborom ilustracija. Slike se mogu slati elektroničkom poštom ili putem web-servisa za velike datoteke. Slike treba slati u originalnoj veličini (bez smanjivanja), ne unutar Word dokumenata. Uredništvo zadržava pravo redakture, lekture i korekture tekstova. Stavovi i mišljenja suradnika iznesena u časopisu nisu nužno stajališta Hrvatskoga planinarskog saveza.

Pretplata

Godišnja pretplata za Hrvatsku

iznosi **150 kuna**. Pretplata se uplaćuje na žiro-račun Hrvatskoga planinarskog saveza HR4123600001101495742, pri čemu na uplatnici ili u obrascu za plaćanje putem interneta, u rubrici »Poziv na broj«, treba biti upisan Vaš pretplatnički broj.

Godišnja pretplata za inozemstvo

iznosi 35 eura, a uplaćuje se na račun BIC ZABA-HR2X 25731-3253236, također uz poziv na pretplatnički broj.

Cijena pojedinačnog primjerka je 15 kuna (+ poštarina).

Vaš pretplatnički broj otisnut je uz Vašu adresu na listiću za slanje časopisa. Nakon uplate i evidentiranja u HPS-u, na tom listiću možete vidjeti naznaku o obavljenoj uplati.

Kako se pretplatiti

Zainteresirani za pretplatu na časopis trebaju se telefonom, elektroničkom poštom ili putem web obrasca javiti u Ured Hrvatskoga planinarskog saveza (uredhps@hps.hr, 01/48-23-624, 01/48-24-142).

Časopis se distribuira poštom, na osobnu adresu pretplatnika.

Godišnja pretplata se odnosi na kalendarsku godinu, pa novi pretplatnik nakon uplate dobiva sve brojeve tiskane u tekućoj godini. Pretplata se automatski produžuje na sljedeću godinu, do opoziva. S prvim se brojem u novoj godini pretplatnicima fizičkim osobama šalje uplatnica za pretplatu, a pretplatnicima pravnim osobama računi.

368 Orlovac iznad Neretve i Komina

371 Četiri vrha povrh Suzne doline na južnom Velebitu

384 Za čist Papuk!

387 Kanjon rijeke Krupe

Sadržaj

Članci

368 Orlovac iznad Neretve i Komina

Josip Čupić

371 Četiri vrha povrh Suzne doline na južnom Velebitu

Raul Horvat

375 Pa, eto tako!

Branko Škrobonja

384 Za čist Papuk!

Valentina Bušić

387 Kanjon rijeke Krupe

Mario Katić

392 Grlom u jagode

Anja Babić

397 Piva u službi našega alpinizma

Zvonko Trdić

402 Medvednicom od Zeline do Susedgrada

Kristijan Čikor

Rubrike

407 Planinarska faleristika: Značke Tomislavova doma i Sljemenske žičare (Vjekoslav Kramberger)

410 Nova izdanja: Monografija HPD-a Bršljan-Jankovac 1895. – 2020.

412 Vijesti: Peta Opća planinarska škola PD-a Opatija ili kako sam gradila bivač i ostavila hrabrost na stijeni, Mala planinarska škola PD-a Dilj gora u Slavanskom Brodu, Stotinjak planinarki i planinara na 11. Planinarskom pohodu »Tragom vitezova ivanovaca«, Nova iskustva s usavršavanjem na području Gran Paradisa i Mont Blanca

Tema broja

Orlovac iznad Neretve i Komina

Naslovnica

Premužićeva staza prema Kamenjaku na otoku Rabu (u daljini grad Rab), foto: Alan Čaplar

Orlovac iznad Neretve i Komina

Jedinstveni vidici na deltu i ušće Neretve

Josip Čupić, Ploče

Neke stvari koje gledamo svakodnevno uzimamo zdravo za gotovo. Među planinarima često čujem: »Bili smo svugdje, ali evo tu iznad kuće nismo«. Nešto slično smo Orlovac i ja. Čvrsto sam odlučio to promijeniti.

Orlovac ili Kominska gora je brdo na samoj delti Neretve, iznad Komina. Kominjani svoje brdo najčešće zovu jednostavno Brdo ili Orlovac, po najzapadnijem visokom vrhu. Na kartama je kao ime brda upisano Donja gora, a na starim mletačkim kartama *Camino Bardo*.

Putujete li iz Splita prema Dubrovniku, ne možete ga ne primijetiti: uzdiže se iz same Neretve, a na mjestu gdje dodiruje rijeku stisnulo se dva kilometra dugo naselje Komin. Prvobitno mjesto Komin nalazilo se na brdima Kozjaku i Galičaku, na samom ušću Neretve u more, ali prije više od 400 godina radi epidemije malarije Kominjani su se preselili 6 kilometara uzvodno, osnovali novi Komin i tu ostali do danas.

Iako Orlovac izgleda kao pitoma gora s blagim vrhovima, brzo smo se uvjerali da i nije

Neretva, Komin i brdo Orlovac

MATEO VLATKOVIĆ

baš tako. Nekada se Komin dijelio na dva naselja, Donji i Gornji Komin. Morate znati da je Gornji Komin južno od Donjeg Komina, što strani posjetitelji često teže shvaćaju. U Neretvi se nekad orijentiralo prema toku vode Neretve.

Naš uspon započinjemo iz Gornjeg Komina, od kapelice sv. Roka. Krećemo dosta rano. Po dosta pro hladnom zraku uspinjemo se strmom dionicom do vrha Umca (315 m). Umac je ujedno i najviši vrh. Vidik s njega obuhvaća zavojitu Neretvu i grad Opuzen. Ravnica i polja bljeskaju se na jutarnjoj rosi. Niotkuda dolina rijeke Neretve ne izgleda toliko ravna koliko s brda iznad Komina. U daljini obzorjem dominira poluotok Pelješac.

Koliko je ta dionica strma, dočarava slika gdje Neretva kao da ponire pod sam Orlovac. Već sam rekao kako Orlovac djeluje kao pitoma gora, premda to uopće nije. Na dionici od Umca do vrha Rujišta (310 m) nema većih prepreka. Odatle se pruža najljepši vidik. Meni osobno vidik s Rujišta ljepši je od vidika s Babine gomile (735 m) na susjednoj Rujnici.

Idući potez do vrha Orlovac (282 m) je dosta težak. Riječ je o krševitom terenu prepunom škrapa i visoke trave. Na pola puta nalazi se područje nazvano Turska glavica. Ime je dobilo po bitki koja se odigrala 22. svibnja 1687., u kojoj su Kominjani porazili Osmanlije. Na toj se uzvisini nalazio turski barjak, što ju je obilježilo sve do danas. Mogli smo izabrati i lakšu varijantu, ali smo htjeli zalomiti prema mjestu Desnama kako bismo uživali u pogledu na Desansko jezero i Modro oko. Modro oko je izvor koji leži na djelomično potopljenoj krškoj depresiji između Desana i mjesta Banja u blizini Komina. Pogled vrijedi svake sekunde napora. Prema starim zapisima, u Desanskom jezeru postoji potopljeni grad. Za vrijeme niskog vodostaja mogu se uočiti ostaci zidina.

Nastavljamo se spuštati prema zapadu. Na tom predjelu nalazi se i nekoliko jama golubinki. To je šumovit dio Orlovca. Orlovac je nekoliko puta pošumljavan. Osim alepskog bora, u predjelima bliže vodi, nailazimo i na murve. Zanimljiva je priča kako je murva stigla u Neretvu. Prema predajama donio ju je iz Šangaja

Dolina Neretve u zoru

Vidik s Rujišta

Vidik na Desansko jezero

Vršni dio Orlovca

JOSIP ČUPIC
JOSIP ČUPIC

Vidik s Orlovca prema istoku

jedan Kominjanin koji je plovio na brodovima engleske kraljice Viktorije.

Tu se spajamo na »Ruski put«. To je staza koja vodi preko Rujnice do crkve sv. Ante u Kominu. Gradili su ga ruski zarobljenici u Prvom svjetskom ratu. Prolazimo pokraj austrijskih rovova i položaja za topove. Orlovac je za austrijsku vojsku bio važna strateška točka, jer je služio kao prirodna tvrđava na ulazu u deltu Neretve.

Put izlazi kod crkve sv. Ante Padovanskog. Tu se nalazi betonski sustav bunara koji je izgradila austrijska vojska za svoje potrebe. Na samom ulazu u crkvu nalazilo se nekad groblje koje se prestalo koristiti nakon španjolske gripe 1918. godine. Nekad je tu stajala manja crkva, koja je bila zaštićena zidinama i puškarnicama. Jedinu očuvanu puškarnicu tog tipa vidio sam u Živogošću. U blizini se nalazi i crkva sv. Liberana i sv. Roka a pored nje prekrasni čempresi opisani u skripti Farmaceutska botanika prof. Ivana Šugara. Tu završavamo našu turu.

Od sv. Ante pruža se odličan pogled na Komin i deltu prema Ušću. Delta je područje koje je dosta puta kroz povijest mijenjalo svoj izgled. Još u antičko vrijeme tu je bilo more, sve do rimske Narone u Vidu. Podno Orlovca nalaze se ostaci nekoliko desetaka antičkih brodoloma. Polja su prepuna amfora. Za vrijeme Austrougarske usmjereno je cjelokupno korito Neretve prema današnjem Ušću. Nekad su tu bila i jezera i pritoci: Modrič, Glogačko jezero i

Volarske Soline (Mala Neretva, Crepina, Rečina, Jarčilog, Jasenska). Danas ta jezera ne postoje jer je 1968. izvršena melioracija. Jezera su tako pretvorena u plodna polja. Tako ako je neki planinar stajao na vašem mjestu npr. 1960. godine, možda bi teško povjerovali njegovoj crno-bijeloj fotografiji. Ni ne trebam spominjati opise Neretve slavnog putopisca Alberta Fortisa.

Dok tako gledamo kako Neretva utječe u more, prelijeću nas jata ptica. Ptice su nas pratile gotovo cijelom stazom. Ništa neobično jer na prostoru delte Neretve pet je lokaliteta, na ukupnoj površini od 1620 ha, koji su zaštićeni kategorijama ornitološki rezervat (Pod Gredom, Prud, Orepak te jezera Desne i Modro oko) te ornitološko-ihitiološki rezervat Ušće Neretve. U delti Neretve ukupno je zabilježeno čak 310 vrsta ptica, od kojih 115 gnjezdarica. Ljubitelji ptica će sigurno doći na svoje.

Komin je već duže vrijeme popularno mjesto za aktivnosti na otvorenom. Raznolik krajolik obećava zanimljive planinarsko-rekreacijske izlete.

Ako planirate planinariti na Orlovac morate znati dvije stvari. Prva stvar je ta da je ono što je »gore« zapravo dolje. Druga stvar je da uvijek postoji mogućnost da vam vjerodostojnost fotografija potraje tek koje desetljeće. No nemojte da vas to obeshrabri, jer ono što se nikad ne mijenja je planinarski smisao za humor.

Četiri vrha povrh Suzne doline na južnom Velebitu

dr. Raul Horvat, Zagreb

Vjerojatno je rijetko koji planinar čuo za Suznu dolinu, iako je uredno ucrtana na mnogim zemljovidima. Nalazi se jedva dva kilometra zračne linije od vrlo posjećenoga i popularnoga planinarskog skloništa Šugarske dulibe. Suzna dolina naziv je za uvalu dugačku jedan kilometar, koja se od travnatoga Golića (nastavka Siljevače, 1451 m) pruža prema jugoistoku, a završava s nekoliko izrazitih jamolikih udubljenja dubokih oko 100 metara, izrazito strmih strana, tvoreći prostor koji je po svojoj morfologiji jedinstven na cijelom Velebitu.

Posljednjih sam dvadesetak godina više puta ulazio u taj prostor i odmah na početku izmislilo imena za nekoliko karakterističnih lokaliteta u Suznoj dolini, kao što su Kameni most,

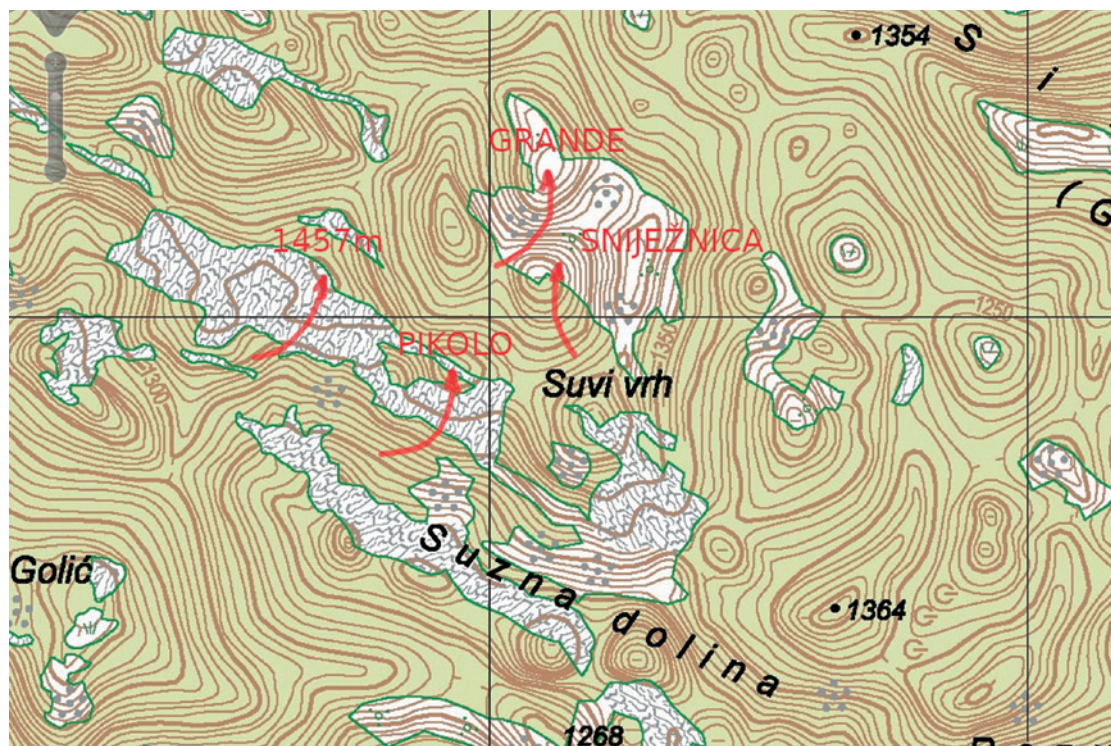
Crvotočina, Vidikovac, Satelitska antena i drugi. U međuvremenu sam nagovorio nekoliko manjih planinarskih skupina na posjet Suznoj dolini i, koliko mi je poznato, svi su uspješno prošli kroz njen najatraktivniji dio (na samom jugoistočnom dijelu uvale). Koliko je još ljudi onuda prošlo nije mi poznato. Od lukovošugarskih lovaca jedino Gabre Milković poznaje taj predio pod nazivom Suzna dolina i najvjerojatnije je i on njime prošao. Na suprotnom kraju uvale, na njezinu samom početku, u gustoj šumi, zjapi otvor velike neucrtane jame, na koju sam nedavno upozorio speleologe.

O Suznoj dolini moglo bi se još naširoko pričati, ali u ovom prikazu ograničit ću se na visove i netaknut prostor povrh nje, s ličke strane.

Suzna dolina s kote 1457

RAUL HORVAT

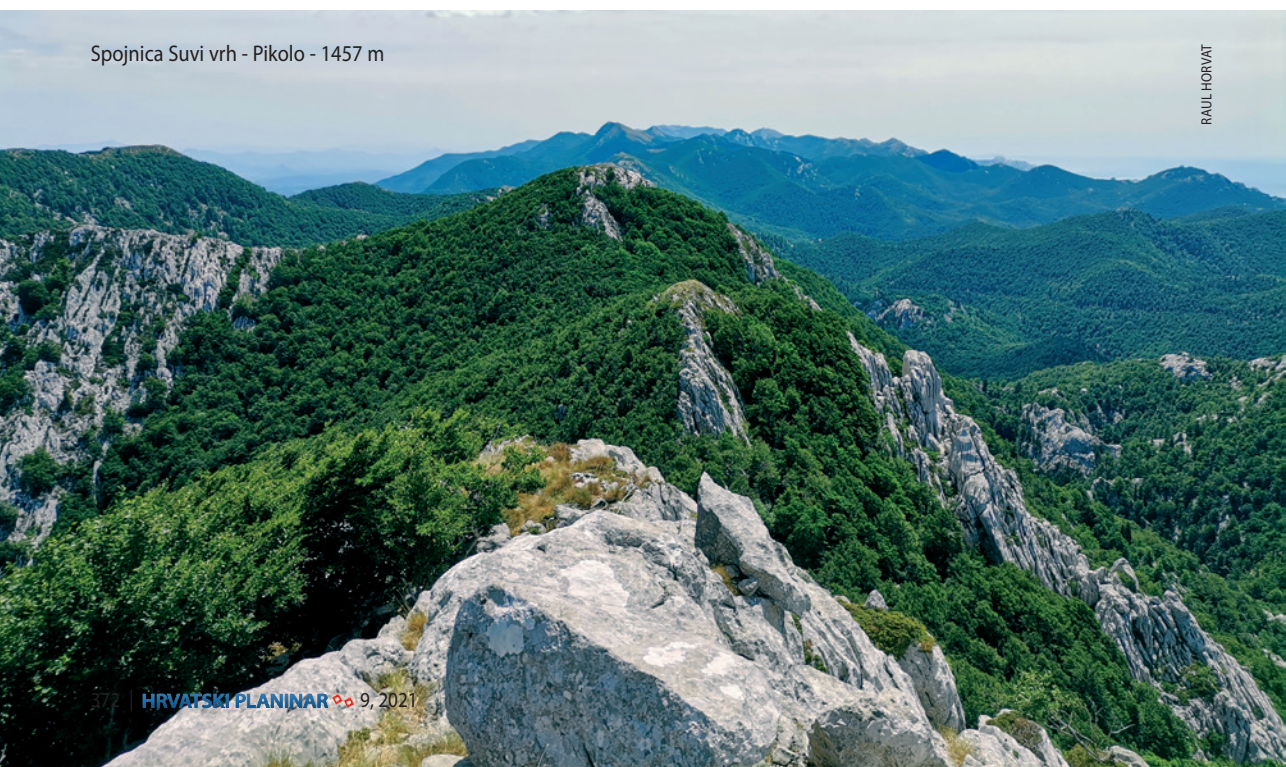

Visoko iznad, Suznu dolinu natkriljuju tri vrha, kroz koje možete provući pravac, poput perla na niski. Samo onaj istočni (nalazi se točno iznad najatraktivnijeg dijela Suzne doline, koji se s vrha uopće ne vidi!) na zemljovidima dolazi pod

imenom – Suvi vrh (oko 1440 m). Onaj zapadni vjerojatno je najviši vrh u tom dijelu Velebita. Na nekim zemljovidima označen je kao kota 1457 m. U svom prvom pohodu u Suznu dolinu, prije 20 godina, popeo sam se iz njezina središnjeg

Spojница Suvi vrh - Pikolo - 1457 m

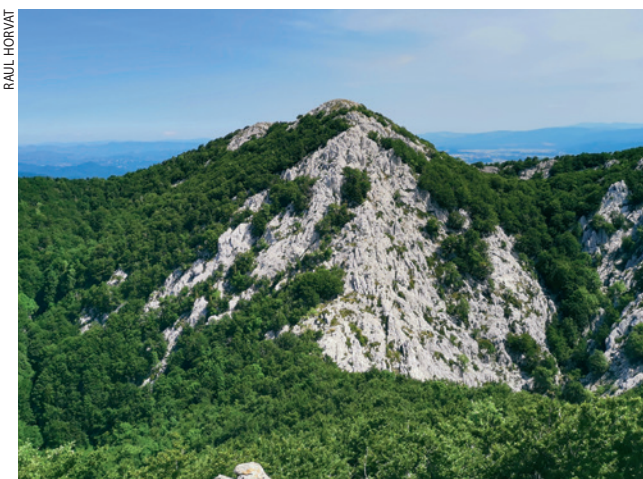

dijela na Suvi vrh, na njemu se vrlo kratko zadržao, spustio se u dolinu i preko vrha Golića vratio u Šugarsku dulibu. Nekoliko godina poslije, iz suprotnog smjera, uspio sam dohvatiti i vrh visok 1457 m. Na njemu sam se opet vrlo kratko zadržao, napravio snimku Suzne doline iz ptičje perspektive te se brzo povukao s vrha bez detaljnijeg razgledavanja terena na ličkoj padini.

A onda je počelo bestijalno izživljavanje šumarije nad šumama južnog Velebita, pa kad su na red došli Šugarsko korito i Dolina u malinjaku, izgubio sam zanimanje za taj dio Velebita. Iako su cesta i pripadajuće vlake omogućile planinarima da označe stari put koji se s prijevoja Ravnog Samara spušta do Kovačeve peći i onda kroz Plančice nastavlja prema Šugarskoj dulibi, potencijalnim posjetiteljima Suzne doline, cesta, zbog svog položaja, baš i nije donijela neku prednost. U međuvremenu se šumarija povukla, tako da je prostor na kojemu se nalazi Suzna dolina, kao i onaj iznad nje, ostao netaknuta velebitska divljina, a to je obnovilo moje zanimanje za to područje.

Prošle godine, nakon točno 20 godina, ponovno sam dohvatio Suvi vrh, ovaj put s ličke

strane, ali ovaj put sam pozorno promatrao teren oko sebe. Na spojnici Suvi vrh – vrh 1457 m uočavam, pedesetak metara niže, malen travnat vrh, koji odmah nazovem Pikolo. Ali pravo je iznenađenje velik, masivan i visok vrh s travnatom glavicom, koji nam zaklanja pogled na Liku, a koji nisam našao ni na jednom zemljovidu. I to je rješenje enigme koja me je mučila već neko vrijeme: vozeći se cestom Gospić – Karlobag,

Vrh Grande

kada kod Brušana pukne vidik na Grob Siljevaču (ili Velu Klepetušu, kako je naziva dr. Ante Rukavina), odmah do nje i malo iza nje vidi se glomazan, visok vrh »koji tu ne bi trebao biti«. Kao vrlo dobar poznavalac toga dijela Velebita, uvijek sam mislio da je u pitanju optička varka. Ali nije varka, taj glomazan, visok, bezimen i neucrtan vrh stvarno je tu. Ako se na karti pozornije pogledaju slojnice na mjestu njegove travnate glavice, vidi se da mu visina seže do dobrih 1430 – 1440 metara što znači da je praktički iste visine kao i susjedni Suv vrh. Zbog svega toga nazvao sam ga Grande.

Toga sam dana istraživao još jedan krševit greben u blizini te se mučio s mnoštvom poskoka na Suvom vrhu, tako da nisam više imao ni vremena ni snage da dohvatim Grande i Pikolo.

I konačno, ove godine, u odlučujućem pohodu, uspijevam u jednom potezu povezati sva četiri vrha. Između vrhova Pikolo i Grande nalazi se zastrašujuće duboka šumovita vrtača, pri čijem se dnu nalazi lijepa i pristupačna sniježnica u koju ljudska noga vjerojatno nije još kročila. S vrha Grande nenadmašan je vidik na Ličko polje i Brušane u podnožju. Može mu parirati jedino pogled s Golog vrha (1450 m), koji se nalazi sjeverozapadno od Katine jame, na markiranom putu

Brušane – Pasji klanac. Valja istaknuti i da su u jednoj vrtači istočno od Katine jame samoborski speleolozi 2005. istražili jamu Gnat (–343 m), koja je po dubini na 28. mjestu na popisu najdubljih speleoloških objekata u Hrvatskoj.

Sa Suvog vrha, Pikola i vrha 1457 m pružaju se široki vidici na poznata velebitska prostranstva, ali sada iz drukčije perspektive. Pozornost osobito privlači pogled na grebene Siljevače i Grob Siljevače, koji se sada vide drukčije jer smo im zašli »iza leđa«. Stajanje na tim malo poznatim vrhovima, s izvanrednim vidicima, na kojima je malo tko stajao, ili možda nitko, zasigurno će vas ispuniti zadovoljstvom. Ali možda će vas pomalo ispuniti i sjetom jer ste svjesni da se približavate magičnoj granici onoga vrhunskoga što nam naš Velebit može pružiti.

I na kraju, nešto kao »izjava o odricanju od odgovornosti«: pohod na Suznu dolinu, a posebice na ovdje opisane vrhove iznad nje, treba biti rezerviran samo za vrlo iskusne i u orijentaciji vješte planinare, one koji su u vrlo dobroj fizičkoj kondiciji i koji se dobro snalaze po vrletima i gudurama, one kojima se nije prenaporno ni preteško otisnuti od udobnosti uhodanih i markiranih putova u carstvo velebitskog bespuća, gdje nikad ne znaš što te čeka.

Pa, eto tako!

Ili: što sve čovjeku može pasti na pamet

Branko Škrobonja, Rijeka

– Upravo je prošlo 8 sati kada sam, već malo zapuhan i žedan, izašao na Babrovaču. Iza mene su bila tri puna sata uspona, samo sam dva puta malo zastao i popio po gutljaj vode. Uzbrdo sam krenuo s prvim zrakama sunca, pamteći savjet da se uz južnu padinu Velebita treba krenuti što ranije. Svaki zastoj, svaki predah, svaki okret glave, koristio sam za pogled na more, koje je svakim korakom bilo sve dalje od mene. More, s kojim sam proteklih pet dana tako blisko živio, od kojeg sam živio i za koje sam živio! Nije to baš bilo kao u noveli »Starac i more«, no ipak sam s tim morem bio sâm, kao što sam i sada, u planini, bio sâm. No, postojala je velika razlika – more sam poznavao u dušu, a tu sam bio u novom i nepoznatom okruženju!

Tako mi je Darko započeo svoju priču, kada smo se napokon, nakon više od mjesec dana dogovaranja, našli kako bi mi detaljnije ispričao svoju priču s neobične ekspedicije – pustolovine – izazova, ni sam nije znao kako to nazvati. Iako sam, kao i ostali članovi naše Viber grupe, bio dnevno obavještavan o tijeku ekspedicije, a već nekoliko dana nakon povratka čuo i prve dojmove, ipak sam želio puno toga više saznati. No, Darko je i po završetku ove priče (koja slijedi), opet više vremena provodio na moru, nego u Rijeci, pa su druženje i njegova »ispovijest« tako duže čekali.

– Tu, na Babrovači¹ ionako sam planirao duže zastati i odmoriti, se pa me to više razveselilo kada sam tamo naišao na čovjeka – samoće mi je već bilo dovoljno. Još kada smo ustanovili da je moj domaćin Luka Vukušić bio ujak Tomislava Tomaića iz Krasna, s kojim sam išao u srednju

školu, krenula je priča. Saznao sam da je domaćin izjutra, praktično kada i ja, krenuo uzbrdo, i kako je tu došao da bi pokosio i uredio okoliš obiteljske starine. Kada smo ustanovili da smo skoro istovremeno krenuli u planinu, spočitnuo mi je da sam nekako sporo hodao i negdje se pogubio »jer on je tu već sat vremena kosio«. A kada sam mu potvrdio da sam puna tri sata čvrsto gazio i da sam baš bio na pola puta do Zavižana, ukazao mi je da od Klade do Zavižana ima pet sati i da još nisam bio na pola puta. A kada sam mu rekao da sam ja jutros krenuo iz Donje, a ne Gornje Klade, sa same morske obale, malo me znatiželjno pogledao uz upit: »A što iz Donje Klade?«

– Pa, eto tako!

– U Donju Kladu uplovio sam u četvrtak 25. lipnja oko 14:30. Iza mene je bilo 45 nautičkih milja i pet samotnih dana na moru. Odradio sam tako prvi dio mog pothvata. Plovidba je odlično prošla, i bolje od plana, cijelo vrijeme sam imao lijepo i malo suviše toplo vrijeme, a i taj jedan dan koji me bura zaustavila nije mi poremetio planove. Nisam bio ni (posebno) umoran, a još manje bez volje. Bio sam tek malo zabrinut jer me čekalo

Senj, tvrđava Nehaj i Velebit u daljini

¹ Babrovača je zahvaljujući Vukušićima najpoznatije naselje u velebitskom Nadgorju. Njihova kuća na Babrovači najveći je i najljepši objekt na cijelom putu do Alana. Babrovača se nalazi na početku tog puta, na samom ulazu u dugu, uzdužnu udolinu poznatu pod imenom Primorska terasa sjevernog Velebita. (<https://kramarusa.wordpress.com/babrovaca/>)

nešto novo i nepoznato. Pamtio sam upozorenje da nije pametno u planinu, i to u nepoznati Velebit, ići sâm. Zbog toga sam pokušavao dogovoriti da mi se tu u Kladi pridruže sin ili kćerka, ali zbog studentskih obaveza nisu mogli.

I dok sam ujutro plovio iz Svetog Jurja, a to mi je bila najduža dionica, sva uz suru, divlju i strmu kamenu obalu, bez uvala, mjesta i pristaništa, stalno sam pogledavao »tamo gore«, preko te kamene barijere, što je Velebitom zovemo, razmišljajući »mogu li ja i to?«.

(Ploveć dalje, ne ima na kopnu točke, na kojoj bi se oko zaustavilo. Okreneš se na lijevo, evo strašne goleti Velebita, svrneš li desno, eto opet pustog otoka Raba. Dragutin Hirc, Hrvatsko Primorje)

– Preda mnom je bilo cijelo popodne. Mogao sam čak i odmah krenuti za Zavižan, ali ipak sam odlučio odmoriti se i krenuti ujutro kako bih izbjegao ljetnu jaru i sunce. Kako sam još imao pedoća (dagnje) koje sam »nabradio« u Selcima na jednoj velikoj plastičnoj bovi, od njih sam spremio rižoto, a od par stručaka motara (obalnog petrovca) ubranog u uvali Sveta Jelena, pripremio sam si salatu. I inače sam sve dane na moru uglavnom jeo ono što sam upecao (a bilo je toga) ili nabradio i sakupio.

Pred večer sam, na praznu rivu, iznio ruksak, koji sam još u Rijeci složio kao dio opreme za planinski dio pothvata, kako bih još jednom sve provjerio i kompletirao. Po rivi sam prostro sve iz ruksaka i ponovno pažljivo spremao. I tada sam shvatio koja mi je bila prva greška na ekspediciji – zaboravio sam uzeti rezervne naočale, samo sam mogao misliti kako bi mi bilo na moru, ili kako mi može biti u planini, ako mi budu zatrebale. Ali, što sam mogao! Jedino sam se dvoumio oko smotane debele jakne, koja je težila barem kilogram i po. I, pouzdajući se u dobru prognozu, te u laganu vjetrovku i trenirku, koju sam ponio, odlučio sam debelu jaknu ostaviti u barci, a ponijeti još jednu plastičnu bocu vode više. Pomislio sam »ako statistike kažu da bi se krajem lipnja na sjevernom Velebitu trebao smrznuti jedan planinar, valjda to neću biti ja!«

I tako je iz ruksaka »izašla« zimska jakna, a dodao sam tek svježeg kruha, te sutradan dvije plastične boce s vodom. Pregledao sam i spakiranu hranu. Kako sam, zbog zdravstvenih razloga

još lani, u pravilu, prestao jesti meso, a pogotovo suhomesnate proizvode i mesne konzerve, izbor namirnica mi je bio sužen, ali sam mislio da sam ponio što mi je trebalo. I tu sam napravio treću pogrešku, koje sam postao svjestan tek sutradan na Zavižanu.

A koja je bila druga pogreška? Pa, tijekom te današnje najduže dionice zastao sam samo u (praktično jednoj) uvali Lukovo i odlučio oprati kosu. Imao sam neki prirodni sapun, ali nisam provjerio kako se ponaša u morskoj vodi i njime nasapunao glavu pa tek tada otkrio da se uopće ne pjeni. Niti sam oprao kosu, niti sam mogao isprati glavu, već mi se ta neka bijela kora od sapuna osušila na glavi, pa sam takav bio cijeli dan. No, sve su to dobro došla morska iznenađenja – čovjek ionako uči dok je živ.

* * *

Malo povijesti!

Darko Polić postao je član riječkog odreda izviđača »3. maj« točno na svoj deseti rođendan. I u proteklih 35 godina toj organizaciji, tom načinu života i toj »boljoj strani života«, posvetio je puno svoga slobodnog vremena. Taj zajednički život u malom kolektivu, uz međusobno pomaganje, primarno u prirodi, taj život pod šatorima, brojna logorovanja, bivaci, zimovanja, kojekakva natjecanja, smotre, ali i obični izleti, na određeni su mu način oblikovali i djetinjstvo, i odrastanje, ali i današnji život. I na svakom tom logoru Darko je uvijek bio »Katica za sve«, najbolje je znao sa sjekirom, pilom, čekićem, uživao je izraditi najljepšu logorsku kapiju, najveću logorsku vatru, urediti izvor, izgraditi most. Imao je »zlatne ruke« (ima ih i danas), ništa mu nije bilo teško, za sve je imao rješenje (ili kako bi sam rekao »svako rješenje ima svoj problem«).

Družiti smo se počeli početkom devedesetih i mnoge smo logorske dane proveli zajedno. Tih godina, kao stariji srednjoškolac, pa mladi student, znao je sa mnom otići i dežurati u dom na Snježniku (gdje sam dežurao 13 godina) i uvijek bi ponio pun ruksak koječega potrebnoga, u Domu što sitno popravio, raspilio i nacijepao drva.

No, posebno mi je ostao u sjećanju događaj od sredine listopada 1995. kada sam ujutro sâm otišao na Snježnik, a Darko je sa svojim dečkima

došao kasnije, jer su hodali od Kamenjaka. A ja sam, kada sam »kod bukve«, na Rimskoj cesti, do kuda smo mogli doći autom, punio ruksak, primijetio da je na ruksaku nedostajala jedna naramenica, valjda je ostala u stanu. Morao sam nešto improvizirati, a u autu sam samo našao sajlu za vuču, pa sam od nje skrojio naramenicu. Žuljala je, ali što sam mogao! No, shvatio sam da s takvom naramenicom ne mogu nositi punu bocu plina (22 do 24 kg), pa sam uzeo druge stvari.

Kada sam poslije Darku to ispričao, odmah se ponudio da ode do auta po tu bocu plina. Uobičajeno mi je za taj »đir« do bukve i natrag na Snježnik (kroz Grlo) trebalo oko sat vremena (brzi spust od 20 minuta i lagani uspon za 35 minuta), a s bocom plina na leđima desetak minuta više. I tako sam nakon otprilike sat vremena počeo pogledavati niz Grlo kada će se pojaviti Darko s bocom plina. No, nije ga bilo i već sam se malo i zabrinuo. Kad, eto ti njega s vrha Snježnika. Naime, za povratak u Dom izabrao je drugi put, »preko grebena«, a što je podrazumijevalo i desetak minuta više hodanja, u završnom dijelu pentranje kroz vršnu stijenu Snježnika, i to uz pomoć ruku (kuda je i bez tereta na leđima bilo zahtjevno), te prvo uspon na sam vrh Snježnika, a onda spust u Dom. I kada sam ga upitao zašto je izabrao taj teži pristup, odgovor je bio jednostavan:

– Pa, eto tako!

* * *

– Donju Kladu² napustio sam prije 5 sati. Tek se počelo daniti, vladali su apsolutna tišina i mir. Privukao sam barku molu i izbacio ruksak, a onda i sâm iskočio. Na leđa sam zabacio ruksak, pokrio se kapom i okrenuo se put planine. Nanjušio me neki pas i to mi lavežom javio. Stajao sam na rivi, spreman krenuti u Velebit, ne znajući što me čeka narednih dana – ali to sam žarko želio i nisam mogao odustati. I Ernest Hemingway u svojem, već prije spomenutom romanu, piše »Čovjek nije stvoren za poraze« – pa sam tako zakoračio i krenuo.

Barkom na Velebit

Potražio sam stazu, koju mi je sinoć jedan (od rijetkih) stalnih stanovnika tog mjesta izgubljenog u stvarnosti pokazao, i između kuća sam krenuo uzbrdo prema Magistrali. Odmah sam vidio da se staza rijetko koristi, od prvog koraka sam morao gaziti visoku travu, ali s tim zapuštenim putom ipak nisam imao nepritike. I dok se sunce tek polako izdizalo, i dani, približavao sam se Magistrali. I sve je bilo dobro do pred sâm kraj kada sam naišao na trasu (vjerojatno) vodovoda. Pri gradnji su prekopali stazu i nisam znao kuda je ona izlazila na cestu, pa sam se sada morao malo i pentrati po grotama. Srećom sam izašao blizu odvojka asfaltnog prilaza za Gornju Kladu gdje sam našao i putokaz s jasnim uputama što me čeka: »Zavižan 5 h«. Tih prvih 320 metara visine svladao sam za sat vremena.

– Uskoro sam se, cesticom, popeo i do Gornje Klade, u kojoj je još također sve bilo tiho, usnulo. Kada sam napustio posljednje kuće, radovala me dobra markacija, barem s time nisam očekivao nepritike. Kako bih stigao do jednoga crveno-bijelog kruga, podigao bih pogled i ugledao sljedećeg. I polako sam se uspinjao kroz Poprikušu, mimo polja Čičavice, Ogradine i Javorića (kako sam pročitao u opisu puta) te izašao na prije spomenutu Babrovaču. Nakon odmora opet sam bio sâm u planini. Ustaljenog koraka napredovao sam sve dublje u Velebit. Bilo je tu i kratkih dionica kada su noge išle nizbrdo, ali cilj je još uvijek bio »tamo visoko preda mnom«. Bio sam »između neba i kamena« (Ante Rukavina: »Velebitskim

2 Donja Klada je ribarsko mještace dvadeset i nešto kilometara južno od Senja, koje se posljednjeg desetljeća pretvorilo u tihu turističku oazu. Srećom nerazvikanu, iako je Klada sve više turističko naselje, jer desni dio uvala čine uglavnom kuće vikendaša, dok na sredini uvala ima nešto domicilnog stanovništva. (Biljana Savić, Novi list, 6. kolovoza 2020.)

Premužićeva staza u Rožanskim kukovima

stazama«). Slijedili su novi toponimi zanimljivih imena, a zastao sam na Ciganištu. Tu su vrijedni ljudi postavili informativnu ploču, trebalo ju je pročitati i nešto zanimljivo naučiti o planini.

– Nakon kratkog spuštanja bio sam na Živinim vodicama, dugo sam čeznuo za »najavljenim« izvorom. Veselile se me dionice kroz bukovu šumu, ipak sam kratko glavu prošetao hladom. A kada sam, nakon otprilike pet sati uspona izašao na travnatu čistinu Križići i prvi puta ugledao (tu, na dohvat ruke), planinarski dom na Zavižanu, zahvalno sam odahnuo i okrenuo se te pogledao nizbrdo i pokušavao odrediti otkuda sam jutros krenuo. Gledao sam na Goli, Grgur, Rab i preko njega puno dalje po Kvarneru. Da, bio sam jako zadovoljan!

svakim mi je korakom zgrada planinarskog doma i meteorološke postaje na Zavižanu bivala bliže. Ti posljednji koraci, ipak ne toliko strmim, travnatim proplankom, bili su i najteži i najlakši. Prisjećajući se fotografija Doma bio sam uvjeren da sam stigao na pravo mjesto, ali ipak – kada sam s najniže stube prilaznog stubišta, nad ulazom, ugledao ploču »Planinarski dom Zavižan 1594 m« nije bilo dvojbe – ostvario se moj suludi plan – iz Trnove sâm doploviti u Donju Kladu i s morske obale popeti se u srce sjevernog Velebita. Srce mi je bilo veliko kao, kao – Zavižan, ma ne – kao cijeli Velebit. Baš sam bio ponosan na sebe!

Zahvalno sam skinuo ruksak. Na mobitelu sam isključio Mobile Tracker koji je uredno zabilježio da sam ga uključio u 4:50 i isključio u 10:44

te izračunao da sam hodao 5 sati i 54 minute. Zaključio sam da sam za nagradu zaslužio pivo, a kada mi je na stol još stiglo Velebitsko pivo – doživljaj je bio zaokružen.

Malo sam predahnuo, a onda je uslijedio razgovor ugodni:

– Molim Vas, što bih mogao pojesti?

– Znaite, zbog korona krize i epidemioloških mjera ne spremamo hranu pa vam nemam ništa ponuditi.

– Dobro, planirao sam prespavati tu u Domu.

– Jeste li rezervirali?

– Ne, nisam znao da je potrebno.

– Znaite, danas je petak i za popodne nam se najavila jedna grupa, a zbog korona krize i epidemioloških mjera ne možemo Dom potpuno napuniti gostima.

– I?

– Morat ćete ići spavati negdje drugdje. Nego, jeste li kupili ulaznicu?

– Kakvu ulaznicu? Što na nju ne utječu korona kriza i epidemiološke mjere?

– Pa, ulaznicu za Nacionalni park, osnovna je 45 kuna, a za planinare, članove Hrvatskog planinarskog saveza, 30 kuna. Imate li planinarsku iskaznicu?

– Nemam, ali imam od Sportskog ribolovnog društva i Saveza izviđača Hrvatske.

– Dobro, vidim da ste planinar, ovaj put platite 30 kuna. A kako to da niste član planinarskog društva?

– Pa, eto tako!

* * *

Uz život u prirodi, u šumi, i pod šatorom, Darko je zavolio i život uz more, i to uz svog oca koji je također odmalena živio uz more.

– Moj sin je već peta generacija Polića koja živi s barkom i morem. I otac mog oca je imel barku, a njegov otac ju je prvi kupil. Znaš, ja ti nikad nisam naučil skakat z mula va more, vavik smo na kupanje šli z barkun i z nje sam šal va more se kupat.

Tata Branko je barku – pasaru Učka K-410 (proizvođača riječke Kvarnerplastike) kupio prije mnogo godina. To plovilo, izrađeno od armiranog poliestera, s vremenom je prigrlio i Darko. Barku su iz riječkog Mrtvog kanala prije nekoliko godina preselili u pitomu uvalu Trnova između Kraljevice i hotelskog naselja »Uvala Scott« i tako im je prostor za ribarenje postao Tihi kanal i akvatorij omeđen kopnom, te otočićem Sveti Marko i većim (najvećim) susjedom otokom Krkom.

* * *

– Planirao sam na Velebitu ostati tri dana, prvu noć spavati tu na Zavižanu, otići na Vučjak, Balinovac, Veliki Zavižan, možda i do Malog Rajinca, razgledati Botanički vrt. Drugog sam dana planirao proći Premužićevu stazu i obići Rožanske i Hajdučke kukove, otići do Apatišana na spavanje i treći dan pomalo krenuti natrag za Donju Kladu. A sada je došla na naplatu moja treća pogreška – nisam ponio dovoljno hrane za tri dana za jesti samo »iz ruksaka« i shvatio sam

da moram planinarski dio skratiti za jedan dan. Izvadio sam benzinsko kuhalo i spremio si topli obrok. To kuhalo mi je otac tko zna otkuda donio, ali i sada sam vidio da to, što su njemački inženjer i njemački radnik prije osamdeset godina napravili za njemačkog vojnika, još uvijek besprijekorno funkcionira.

Na Zavižanu sam ostao oko sat vremena, popunio sam zalihu vode (da, pri usponu sam potrošio tek litru vode, baš sam bio štedljiv!), spakirah se i odoh. Spustio sam se u Botanički vrt kako bih barem njega vidio, te produžio do početka Premužićeve staze. A onda je uslijedila prekrasna šetnja tim bajkovitim građenim putom. Iznenadilo

Na Premužićevoj stazi u Rožanskim kukovima

me mnogo posjetitelja s kojima sam se mimoilazio, s toliko ljudi se nisam pozdravio otkad sam isplovio prije šest dana. Ali, svi su oni, vjerojatno kao i ja, uživali u toj šetnji. Baš je bilo lijepo (i jako toplo, ali što sam mogao). Ovih sam se dana, pogotovo jučer i danas, nagledao te bjeline velebitskog kamena, ali ovo je bilo neusporedivo, a šetnja, skoro kao po riječkom Korzu! Popeo sam se i na Gromovaču, s oduševljenjem pogledao na more. »Prošao sam kamenim amfiteatrom Rožanskih kukova, gotovo cijelim putem hodao sam po kamenu, zemlju ili travu dotičući samo povremeno« (Krunoslav Rac, Velebit – iskustvo planine).

– I tako sam, dan prije plana, stigao u srce Rožanskih kukova, do Rossijeve kolibe. Još jedno, sada ugodno iznenađenje. Sve je bilo tiho, mirno, nije bilo nikoga. Krasno okruženje za provesti noć na Velebitu. Vidio sam kako je sklonište bilo ukusno i funkcionalno preuređeno, ali me rastužilo što je bilo pomalo neuredno, prljavog stola, s odbačenom (po podu i policama) plastičnom ambalažom, nekim papirićima, jednom praznom konzervom. Zašto ljudi, koji to ostavljaju za sobom, uopće dolaze u planinu? Tako sam prvo pomeo pod, počistio smeće, spremio ga u ruksak, meni nije bilo teško (uz svoje smeće) i to ponijeti niz planinu. Pogledao sam i šternu, htio sam oprati masne stolove, ali je voda bila ustajala, upitne kvalitete, pa je nisam zahvatio. Isto sam tako malo počistio i oko Kolibe.

I dok sam razmišljao hoću li odmah krenuti za Crikvenu, pojavila su se dva mlađa planinara. Koliko sam shvatio bili su članovi planinarskog društva koje se brinulo o Skloništu i donijeli su novu, veliku, lijepu, plavu ploču, s natpisom skloništa. Donijeli su i nešto alata te baterijsku bušilicu s kojom su pokušali izbušiti potrebne rupe. No, jednu rupu nisu mogli izvrtati pa sam im predložio da taj ugao table zavežu žicom.

– Ali, nemamo žice.

– Imam ja!

– O hvala, ali žica je predugačka, nemamo kliješta da je prerežemo.

– Imam ja!

Poslije su odlučili učvrstiti gurlu za šternu pa sam im iz ruksaka dao i potrebnu špagu.

– Pa kako to vi svega imate u tom ruksaku?

– Pa, eto tako!

(Nisu oni znali da ću ja u planinu, a pogotovo na more, prije krenuti bez debele jakne, nego bez takvih sitnica i alata »za svaku priliku«.)

I tko zna kada je tako lani Darku, neke jesenske večeri dok je vadio lignje, na um pala zamisao da se »makne iz tog svog« Tihog kanala, da otplovi nekamo gdje još nije bio (s barkom), i to sâm.

– I dobro, kako si uopće došao na ideju da sâm otploviš 45 milja kroz surovi Velebitski kanal i da se »za nagradu« još popneš i na Velebit?

– Pa, eto tako!

– Uspon na Crikvenu bio je opuštajući, bez tereta. A tek vidik s vrha! Odsjedio sam tamo možda i cijelih sat vremena. Pratio sam sunce koje se polako približavalo kraju današnjeg puta. Ovih sam se dana, iz svoje barke, iz svih tih uvala, gdje sam noćio, nagledao krasnih zalazaka sunca, ali ovaj je bio poseban – drugačiji, doživljen 1641 metara iznad mora, kao nagrada za sve do sada prijeđeno i ostvaren cilj. A imao sam osjećaj, »dok sam promatrao more i otoke, duboko ispod mene, da kamenom mogu dobaciti do mora« (Edo Popović, U Velebitu).

Gledao sam Rab, preko njega dugački Cres, njegov kraj na Punta Križi, pa puntu Luna, sjevernu točku razvedenog Paga, a između i svjetionik na malom Trsteniku. Sada, kada su taj naporni dolazak, i plovidba i uspon bili iza mene, kada su postali lijepa povijest, osjećao sam se malo »prazno«. A utrošio sam tek prvi tjedan od dva uzeta za godišnji odmor. I tu sam razmišljao što ću sutra kada se vratim do barke, krenuti kući – ma ne! Nakon uspješno odrađenog primarnog cilja ekspedicije – valjda sam zaslužio i malo pravog odmora na moru, bezbrižne plovidbe, pecanja, točanja umornih tabana u pličaku, samo neću veslati, ako baš neću morati!

Kada sam se u prvi sumrak vratio u Rossijevo sklonište, tamo je bio i jedan češki par, što je značilo da ovu jedinu noć u planini neću provesti sâm. Lijepo smo se pozdravili. Kada smo se poslije, već uz svijetlo baterijske lampe, nekako popričavali, kada su me upitali otkuda sam krenuo, pokazao sam im, na samom rubu karte, Donju Kladu. Nisam imao veću kartu s Kvarnerom i Velebitskim kanalom, a i ne znam bili bi me

Pogled na Goli, Grgur i Rab

ozbiljno shvatili da sam im rekao otkuda sam stvarno krenuo.

Usnuo sam sretan!

* * *

Darko je svoju »Učku« odvezao u nedjelju 20. lipnja i uvalu Trnova napustio u popodnevnim satima. Prvoga je popodneva stigao u Crikvenicu, drugog dana se morao, zbog bure, zaustaviti u Klenovici i tek je trećeg dana popodne nastavio do uvale Svete Jelene ispred Senja. Sljedeći dan je stigao u Sveti Juraj, a onda u četvrtak i do prvog cilja – Donje Klade. Tijekom cijele ekspedicije Darko je vodio dnevnik, stalno fotografirao i putem Viber grupe redovito svoje prijatelje obavještavao kako »pothvat napreduje« i slao aktualne snimke.

I tako, u jednom takvom dopisivanju, nakon što je napisao da Državni hrvatski meteorološki zavod najavljuje buru, ali da bi volio čuti i »drugo mišljenje«, Ljubo mu je odgovorio:

»Ma, drži se ti našeg DHMZ-a. Imaš stalan vjetar, udare i smjer vjetra, visinu valova. Što ti više treba...«

Darko je odgovorio: »Pameti!«

* * *

– Probudio sam se prije 5 h, ali nije bilo potrebe, kao jučer, tako rano krenuti na put, pa

sam si još dozvolio malo ljenčariti u vreći. Pokupio sam sve stvari i brzo izašao iz Skloništa, što da larmam i smetam svojim noćasnjim susjedima. Ispratila su me dva puha, valjda stalni stanari i čuvari Skloništa. Za povratak sam izabrao izravnu stazu za Velike Brisnice, iako sam pročitao da se ta stazu vrlo rijetko koristi. No, kako više nisam mogao ostati u planini, zaželio sam se što prije vratiti do barke. Početak staze sam još sinoć pronašao u blizini Skloništa. Malo je nedostajalo do 5:30. I kada sam se približio putokazu, zastao sam – u suprotnom smjeru, na istoku, u procjepu između (vjerojatno) Poljakovog tornja (desno), kamenite gole hridine i susjednog (lijevog) Rossijevog kuka, isto tako kamene stijene, kroz prirodna vrata, nadirala je velika crvena užarena kugla, koja se polako uzdizala i to geometrijski točno između rubova kamenih litica. Bilo je nestvarno! Pomislio sam: idem probuditi i pozvati Čehe, taj doživljaj je bio toliko lijep da ga je bilo grijeh zadržati samo za sebe, ne podijeliti ga još s nekim. I čekao sam nekoliko minuta dok se sunce nije malo izdiglo, a onda se okrenuh na suprotnu stranu i krenuh nizbrdo. I to, ispočetka, stvarno nizbrdo.

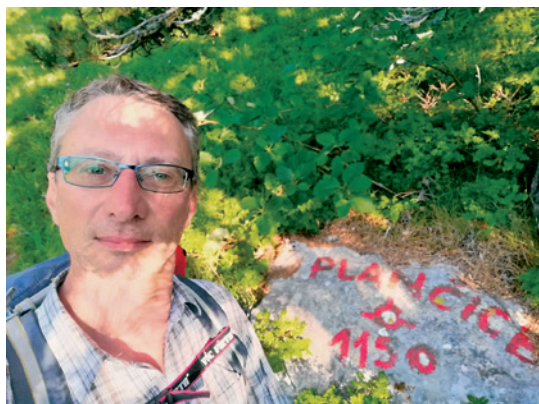
Nad Velebitom žari se obzorje kao usijano željezo i rumene se bijele stijene velebitskih kukova i vrhunaca. Čitava priroda pjeva himnu

izlazećem suncu. (Vjekoslav Cvetišić, Sa planina i gora II.)

– Odmah sam spoznao da ću danas morati uložiti puno više truda u pronalaženju markacija, istina – pratio sam kakav takav put, ali nisam htio baš tu zalutati. Baterija mobitela mi se jučer prilično ispraznila, planirao sam je napuniti na Zavižanu, ali kako sam morao ići spavati u Rossijevu kolibu, to je otpalo i zato sam morao biti štedljiv, ostavio sam tih zadnjih desetak posto za »ne daj Bože« (pa i dečki iz Gorske bi me lakše našli ako bih im javio gdje sam otprilike »zaglavio«!).

No, sve je išlo kako treba. Ipak sam se (uglavnom) samo spuštao, pazeći na markaciju i kuda gazim, pogotovo u gustišu, osluškujući sve zvukove. A cijelim sam putem uglavnom gledao more, ah more! No, staza se ubrzo izravnala i nekako otegnula, to more mi nije nikako bivalo bliže.

– Spuštao sam se već više od dva sata kada sam izašao na čistinu Plančice, na što me upozorio natpis na kamenu, a uza nj i oznaka visine od 1150 metara. Izračunao sam da sam se spustio tek malo više od tristo metara, a prilično se već nahodao. Bio sam na uzdužnom putu primorskom stranom Velebita, na križanju i mogao sam desno skrenuti za poznatu Babrovaču, ali nekako me više privlačio izravan spust. Predahnuo sam, osvježio se, pojeo zadnje ostatke hrane. Sa zebljom sam gledao kako je malo dalje počinjao (završavao) rub te police, od koje se strmo, sve do Velikih Brisnica, skoro okomito rušila moćna stijena. Nisam mogao zamisliti kuda su tu proveli stazu.

Na Plančicama (1150 m)

I krenuo sam s Plančice, ispočetka još položenijom stazom. I gledam ja tako kuda gazim, tražim markaciju i ugledam sljedeću na podu, uz jedan kamen. A uz nju, jedan poveći, da prostiš, drek! Jasno mi je da to nisu »markirali« ni vrapčić, ni ovca. A izgledalo je i onako, dosta svježije. Još kada sam desetak metara dalje naišao na poveći odvaljeni kamen (ja ga nisam mogao vratiti), u čijem su podnožju još izbezumljeno u svim smjerovima jurili mravi tražeći ostavljena jajašca, ali kojih i nije bilo mnogo. Ajde dobro, ako ovaj medo jede samo mravlja jajašca!

No, nije mi bilo svejedno. Automatski sam provjerio jesu li mi u džepu košulje pažljivo spremjene petarde – bile su tamo, rukom sam se uhvatio za džep hlača i provjerio nalazi li se tamo makinjeta (upaljač). OK, bio sam oboružan potrebnim, ali sam se sjetio da je u ovakvim prilikama poželjno što glasnije dati »svakom« oko sebe znak da te ima. I počeo sam pjevati pjesmu Kristinka, znaš ono:

Jedne zimske noći snijeg je padao,
ja sam tebe sreo Kristinko,
Jedne zimske noći ja sam ljubio,
tvoje divne oči, Kristinko!

Zašto Kristinka? Nemam pojma kada sam to uopće zadnji puta čuo, a još manje pjevao. I tko se uopće više sjećao teksta, više sam fučkao (i to glasno), a kada je trebalo i još glasnije zavapio KRISTINKO! Kako je zvučalo? Valjda strašno, nikakvo živo biće nije mi se ukazalo!

Velik izvor nelagode šetača po Velebitu jest medvjed – fama o krvožednim medvjedima ne isparava, ne nestaje. Međutim, ako tu netko treba strahovati od koga, onda medvjed treba strahovati od čovjeka (Edo Popović, Čovjek i planina)

Niže sam prošao uz još jedan izvaljeni kamen, ali sve je proteklo kako je trebalo, preživio sam svojih »pet minuta straha« i osim strmog spuštanja zavojima, drugih poteškoća i iznenađenja više nije bilo. Zahvalno sam se dohvatio prvih kuća Velikih Brisnica, nisam vidio nigdje otvorenog prozora ili vrata. Završio je tako moj kratak planinarski dio ekspedicije, ali čekalo me teško hodanje cestom. Kada sam izašao na Magistralu, produžio sam oko kilometar prema Rijeci do odvojka – jedinog cestovnog prilaza u

Donju Kladu. Ta posljednja dva asfaltirana kilometra bila su mi posebno teška. A baš je i ugrijalo, samo što nije tuklo podne.

I kada sam ugledao smirenu uvalu, i moju uredno privezanu barku, moj dom na moru, produžio sam nekako korak. Na rivi sam »zatvorio krug«. Osvrnuo sam se na »ono tamo gore«, ali sam radost uspjeha još malo rinuo od sebe, odložio sam ga!

Tek kasnije, dok sam premao obrok, i dok sam zahvalno toćao tabane u svježini mora, mogao sam pribraniije pogledati uz Velebit i onako – još jednom sebi čestitati. Pokazao sam mu palac, uspravan!

* * *

– To popodne, nakon pravog odmora, punog želuca i dobre volje, odlučio sam otploviti do Jablanca, najavio sam se tamo prijatelju. Provjerio sam motor, je li čvrsto spojen za krmu, je li s dovozom goriva sve u redu i upalio ga. I gle – motor se nakon šest dana mirovanja odmah pokrenuo i mogao sam mahnuti nekim šetačima i kupaćima i otploviti iz Donje Klade.

Dragi čitaoc, vrati se koji redak natrag – možda ti je čudno zazvučalo ono »nakon šest dana mirovanja«. Ne, ništa nije pogrešno napisano – otkrivamo, ustvari, najvažniju »tajnu« ove ekspedicije, a koju smo zbog dramaturških razloga, do sada skrivali. Da, Darko je motor svoje barke posljednji (i jedini) put pokrenuo još u uvali Trnova, na samom početku svoje plovidbe, kako bi provjerio radi li. A onda ga je ugasio i »zaboravio na njega« te odveslao »u povijest«.

Da, Darko je pravi Primorac, ali ipak nije toliko škrban kako bi uštedio na benzinu, nikada nije trenirao veslanje, nikada se do sada »na vesla« nije maknuo dalje od otočića Sveti Marko i iz Tihog kanala, a onda je odlučio probati – sâm preveslati oko 45 nautičkih milja do Donje Klade (koliko dana bude trebalo, trebalo!) bez logistike i pomoći sa strane, a po dolasku na cilj ostvariti i drugi plan – popeti se na Zavižan i tamo za nagradu popiti Velebitsko pivo.

– U Trnovu sam se vratio 2. srpnja nakon jedanaest dana. Iz Jablanca sam otplovio do Mandri na Pagu, pa se još četiri dana polako vraćao »kući« i uživao ribareći. Vesla su za to vrijeme mirovala. Sve dane sam imao krasno ljetno i sunčano

vrijeme, što je bio preduvjet za uspjeh. To malo bure oko Senja samo me usporilo (pa Senj je ipak poznat po buri!). A kada sam na povratku plovio uz Donju Kladu, drugačijim sam očima gledao na bjelinu Velebita. Naslutio sam kuda sam s mora izašao na Zavižan, bilo je uzbudljivo i pogledati! Ali, čovjek nije stvoren za poraze!

* * *

– Jesi li brojao koliko si napravio zaveslaja?

– Joj, ne! Ali, probajmo izračunati. Preveslao sam oko 45 nautičkih milja, pomnožimo to s 1852 metra i dobivamo oko 83,5 kilometara. Uzmimo da sam s jednim zaveslajem barku pomaknuo za jedan metar, znači da sam morao, s obje ruke, zaveslati više od osamdeset tisuća puta – a joj!

– Zar te nisu boljele ruke? Je li to bilo teško?

– Pa i ne! Sjediš i ideš. Moraš dobro učvrstiti laktove, stisnuti vesla i kreneš: samo sam pomicao podlaktice, moraš paziti da su ti ruke usklađene, da vesla istovremeno uđu u more i...

– I tako osamdeset tisuća puta...

– Uglavnom bez jačeg napora, ali kada sam veslao protiv struje, e onda iz pete izvlačiš snagu, na čelu ti izbije najdeblja plava žila, a imaš osjećaj da stojiš na mjestu.

– Pa ruke te valjda i sada bole?

– Nemaju zašto boljeti, bole još malo palčevi i srednjaci, s njima ipak držiš dršku vesla i povlačiš veslo. Ma daj, što je to prema užitku pobjede i ostvarenom cilju!

* * *

– Četvrtog dana bura se smirila pa sam uvalu Svete Jelene napustio rano izjutra i zaveslao do milje i po udaljenog Senja gdje sam namjeravao zastati i obnoviti zalihe. I veslam ja tako, blizu obale. I kada sam stigao pod prve senjske kuće, upravo negdje gdje 45 paralela sjevernu polutku dijeli po sredini, ugledao me s balkona neki stariji gospodin:

– Je li sve u redu, imate li problema, moram li zvati pomoć?

– Ne, hvala na brizi, sve je u redu.

– Zar vam se pokvario motor?

– Ne, ispravan je.

– Jeste li ostali bez goriva?

– Ne, spremnik je pun.

– Pa zašto onda veslate?

– Pa, eto tako!

Za čist Papuk!

Ekološka akcija »Bršljanovih legosa« na Papuku

Valentina Bušić, Osijek

Izlet u planine s djecom ima posebnu čar, a doživljavanje prirode dječjim očima otvara nam nove poglede. Sekcija djece i mladih »Bršljanovi legosi« u HPD-u Bršljan-Jankovac proslavila je ove godine svoj peti rođendan. Budući da na mladima svijet ostaje, članovi našega društva, većinom prosvjetni radnici s pedagoškim iskustvom, svoju ljubav prema prirodi i planinama prenose na djecu i mlade. U okviru sekcije »Bršljanovi legosi« radi se s djecom predškolske i školske dobi, od 4 do 12 godina. Njezin je osnovni cilj raznim izletima i radionicama prikazati ljepote i zanimljivosti prirode te utkati planinarsku nit u mala srca naših legosa. Sudjelovanje roditelja i aktivno druženje s djecom razvija poseban odnos i povjerenje, podiže dječje samopouzdanje, poboljšava fizičko i mentalno zdravlje te potiče ekološku svijest. Djeca uče o prirodi i njezinim zakonitostima. Uz društvene

igre i zabavu djeca se druže i imaju osjećaj zajedništva, koji se izgubio u ovim modernim vremenima.

Sekcija djece i mladih »Bršljanovi legosi« osnovana je 7. ožujka 2016. Od tada su legosi bili na brojnim izletima. Voditelji sekcije održavaju u suradnji s dječjim vrtićima Potočnica, Mali princ, Sjenčica, Kockica te raznim osnovnim školama na području Osječko-baranjske županije edukativne radionice i planinarske izlete s djecom. Naši su legosi, osim nezaobilaznog izleta na Jankovac, posjetili i druge krajeve, poput Orahovačkog jezera i Ružica grada te Omanovca, hodali od Popovca do Banovog brda i vrha Kamenjaka u Baranji, popeli se na Kalnik te na najviši vrh Vukovarsko-srijemske županije – Lisku. Najveći pothvat naših legosa bio je uspon na Ivanščicu »Vilinskom stazom«, na kojemu su podigli svoje granice izdržljivosti. Također su posjetili Veliki

Petra sakuplja otpad u Drenovačkom potoku

JELENA DUDAS
VALENTINA BUŠIĆ

Ekološka akcija u Drenovačkom potoku

Legosi sa svojim vrećama za otpad

Grđevac, mjesto u kojemu su nastajali Lovrakovi dječji klasici »Vlak u snijegu« i »Družba Pere Kvržice«.

Kako smo u okviru sekcije počeli razmišljati o razvoju i provođenju programa s naglaskom na okoliš i održivost, pokrenuli smo redovne ekološke akcije, u kojima sudjeluju djeca. Danas je poznato da je čovjekov loš odnos prema okolišu tijekom posljednjih nekoliko stoljeća prouzročio mnogo globalnih, regionalnih i lokalnih ekoloških problema. Brojne i dugoročne posljedice krize zahtijevaju odgovoran odnos suvremenog društva prema prirodi. Upravo je to bio motiv organiziranja akcija čišćenja Drenovačkog i Jankovačkog potoka 27. lipnja 2021. Osim ekološkog karaktera, ta je akcija imala i edukativan učinak jer su djeca učila o izgradnji boljeg odnosa prema vodama i prirodi, a sve radi podizanja razine svijesti o važnosti očuvanja okoliša i prirode.

Jankovački potok izvire na izoliranom krškom području, a veći je dio okolnog područja građen od metamorfnih i magmatskih stijena. Potok Jankovac izvire na visini od 560 m. Ispod slapa Skakavca u Jankovački se potok ulijeva potok Kovačica te se nastavlja spuštati sve do

Slatinskog Drenovca. Drenovački se potok slijeva prema sjevernom nizinskom području te ulijeva u rijeku Karašicu, koja pripada dravskom porječju i crnomorskom slivu.

Jankovački potok spada među najbolje očuvane vodotoke u Parku prirode Papuk, a od dobro očuvanih vodotoka ističu se još i potoci Brzaja, Veličanka, Dubočanka, Đedovica i Radetina. U većini tih potoka obitavaju ugrožene vrste riba: potočne pastrve, paklare, potočne mreene i dvoprugaste uklije, te brojna populacija riječnog raka, kojeg smo imali priliku i vidjeti.

Ekološku smo akciju započeli u središtu Slatinskog Drenovca i odatle krenuli uzvodno, čisteći potok i njegovo korito. Za taj su izlet naši legosi gojzerice zamijenili gumenim čizmama. Naš najmlađi sudionik, Ivan od godinu i pol, u pelenama je skakutao po potočiću. Čistili smo uzvodno do izvora Drenovačkog potoka, koji nastaje ujedinjavanjem dvaju planinskih potoka, i to desnoga, hladnoga Jankovačkog potoka i lijevoga, toplog potoka Papučice. Legosi su s ushićenjem u čizmicama koračali po potoku kako bi pokupili i posljednji komadić smeća. Od silnog uzbuđenja nisu im smetale ni mokre

VALENTINA BUŠIĆ
IVANA BALIĆ

U Drenovačkom potoku

Izabela sa svojim zaslužnim nagradama

noge. Čizmice su klizile po sedrenim stijenama koje krase ovaj lijepi papučki potok baš poput sedrotvornih barijera na Plitvičkim jezerima te slapovima Krke i Zrmanje.

U razgovoru sa stanovnicima saznajemo kako su najveći problemi koji ugrožavaju ta hidrološki važna područja pretjerano iskorištavanje vode (manja vodocrpilišta), otpadne vode, kanaliziranje vodotoka, poljoprivredne djelatnosti te poribljavanje genetički nečistom populacijom potočne pastrve.

Mještani su s uzbuđenjem promatrali akciju te nam se priključili, što nam je bio jedan od ciljeva. Prikupljeno su smeće automobilom odvezli na odlagalište. Nakon akcije uslijedili su odmor i okrpja uz roštilj, a najmlađi su si napravili »pecaljke« i požurili ponovno u potok.

Vrijeme je proletjelo, a mi smo se ispunjeni pustolovnim dojmovima s ovog izleta sretni vratili domovima. Malim se koracima dolazi do

velikih promjena, a ja sam sretna jer su legosi pokazali da su izvrsni kreatori »zelenije budućnosti«. Kao nagradu za velik angažman, djeca su dobila diplome za dobro odrađen posao, platnene torbe i magnetiće s ekološkom porukom koja će ih sjećati na taj izlet. Na dječjim se licima vidjelo zadovoljstvo jer su znala da su korisno utrošila svoje vrijeme. S ponosom su ponijela doma svoje poklone, u nadi da će opet biti dio ovakve akcije.

Toplo zahvaljujem našoj planinarici Hermini Göricke-Lukić za inicijativu, pomoć kod organiziranja ekološke akcije i korisne savjete te svim drugim članovima HPD-a Bršljan-Jankovac koji su akciju na bilo koji način pomogli i podržali. Hvala djeci koja su shvatila i prihvatila da je priroda zapravo u rukama pojedinaca i da je svatko od nas odgovoran za nju.

Kanjon rijeke Krupe

Isprepletena prirodna i kulturna baština

prof. dr. Mario Katić, Zadar

Tisuće planinara i zaljubljenika u prirodu hodočaste u izletišta, planinarske domove, kuće i skloništa, na vrhove Velebita, ali i drugih hrvatskih planina, prolazeći stazama i putovima te prateći planinarske markacije. Međutim, malo je tko od njih svjestan da neki putovi, a u nekim slučajevima i većina tih putova, simboliziraju život na planini, simbiozu čovjeka i prirode te prirodne i kulturne baštine.

Riječ je o životno važnim putovima koji su tu od vremena prije nego što je čovjek počeo rekreativno odlaziti u planinu. Biti svjestan činjenice da neka staza nije napravljena isključivo zato da bi je koristio suvremeni turist, nego da bi nekadašnji čovjek preživio i kultivirao čak i danas teško pristupačne dijelove planine, vrlo je važno radi zaštite prirodne i kulturne baštine

te edukacije planinara i zaljubljenika u prirodu o premreženosti i neodvojivosti jednoga od drugog. Hodajući primjerice Velebitom, planinar koji nije svjestan činjenice da je Velebit sve do kraja 1970-ih godina, a gdje i poslije, bio planina puna života, ispresijecana zaselcima, poljima, ponikvama i dulibama, prekrivena stadima od tisuća ovaca, puna djece i predaja, zastat će pored posloženog reda kamena, spustiti svoj ruksak, odmoriti se, nakon odmora možda nehotice srušiti koji kamen i nastaviti. Međutim, taj srušeni kamen lako je mogao biti uzglavnica ili podnožnica mirila – materijalnog rezultata gradnje pogrebnog obilježja prilikom odmaranja s pokojnikom na putu od kuće do groblja. To je kamenje prepuno religijske simbolike, nabijeno značenjima i vjerovanjima o dušama pokojnika.

Luke u kanjonu rijeke Krupe

Počivaljke Paravinje s pogledom na cijev hidroelektrane

Neka, na prvi pogled, najobičnija hrpa kamenja, može se pokazati kao grobni humak koji je posljednje počivalište tijela čovjeka koji je na sasvim drugačiji način doživljavao planinu – kao svoj životni prostor.

U neka se vremena znanje o važnosti takvih mjesta, lokaliteta, putova, kamenja prenosila usmenom predajom. Danas, kada imamo nebrojene mogućnosti pristupa različitim informacijama i znanjima, ljudi ponekad nisu dovoljno informirani ni pripremljeni za, u ovom konkretnom slučaju, odlazak na planinu i općenito u prirodu. Upravo je to bio temeljni motiv za pisanje ovoga teksta.

Kao znanstvenik, već dugi niz godina etnografski istražujem južni Velebit, Bukovicu i Ravne kotare, pišem različite znanstvene tekstove, studije, a objavio sam i knjigu, no uvijek se iznova pokazuje da to nije dovoljno. Mediji kojima se služim ne dohvaćaju širu publiku. Slično se dogodilo i sa Studijom o zaštiti karaktera krajolika kanjona rijeke Krupe, koja je objavljena kao e-izdanje Sveučilišta u Zadru krajem 2019.

Kanjon rijeke Krupe, iako široj javnosti i danas malo poznat prostor, planinarima i zaljubljenicima u zadarsko zaobalje vrlo je atraktivan i često mu se vraćaju. Međutim, nisam siguran koliko planinara zna da je od kraja 2020. kanjon rijeke Krupe, ali i širi prostorni obuhvat, zaštićen kao kulturno dobro Republike Hrvatske. Rješenje o zaštiti rezultat je intenzivnoga i sveobuhvatnog istraživanja interdisciplinarnog tima znanstvenika sa Sveučilišta u Zadru, pod mojim vodstvom, tijekom 2018. Naš temeljni motiv za pokretanje tog istraživanja bio je plan

Pogled iz dvorišta na kanjon s mjesta gdje je bio suhozid

Zadnja kuća u Golubiću prije spuštanja prema Kudinom mostu

izgradnje pet malih hidroelektrana na rijeci Krupi. Izgradnja minihidroelektrana na malim, ali izvanredno važnim rijekama, problem je jugoistočne Europe, ne samo Hrvatske. Svjesni destruktivnosti koju donose takve vrste izgradnje, a u isto vrijeme obilježja kojima kanjon rijeke Krupe obiluje, odlučili smo se za akciju koja će imati i konkretne rezultate. U vrlo kratkom vremenu obavljena su arheološka rekonosciranja, arhivske i kartografske analize te etnografska istraživanja. Rezultat toga bili su objavljena Studija te ubrzo nakon nje rješenje Ministarstva kulture i medija, koje na osnovi rezultata te Studije zaštićuje taj prostor kao kulturno dobro Republike Hrvatske. Važan je to iskorak za prostor čiji su prirodna baština i krajolik dosad toliko puta devastirani. Podsjetimo samo na to da je u blizini hidroelektrana na Zrmanji čija cijev izlazi na ličku stranu i trajno je promijenila ne samo izgled krajolika, nego i živote ljudi, jer je, primjerice, zaselak Paravinje morao biti iseljen zbog potapanja. Malo dalje je poznata obrovačka Glinica, još i danas tempirana ekološka bomba, od koje

strepi cijelo zadarsko područje jer dobiva pitku vodu iz Zrmanje, a njen kanjon, zajedno s kanjonom Krupe i južnim Velebitom, pruža utočište za opuštanje i rekreaciju.

To se osobito pokazalo tijekom pandemije prouzročene virusom SARS-CoV-2. Upravo je zbog pandemije taj prostor postao poznatiji

Zadnja kuća u Golubiću nakon početka izgradnje

nego posljednjih desetljeća. Posljednji put kada sam posjetio Kudin most – jedan od najatraktivnijih elemenata kanjona Krupe – zatekao sam više desetaka automobila i stotine posjetitelja, ali primijetio sam i jednu neočekivanu promjenu. Naime, na kraju asfaltne ceste koja vodi iz sela Golubića prema Kudinom mostu postojala je kuća građena i ograđena u klasičnom bukovičkom ambijentu: visok suhozid oko kuće, dvorišta i gospodarskih zgrada, kamenom popločano dvorište, stablo na sredini, izvrstan prostor za podnevni odmor i susret s gostima. Često sam bio gost u toj kući, ne samo kad sam posjećivao Kudin most, nego i tijekom višegodišnjeg istraživanja počivaljki (mirila, kako ih zovu u drugim dijelovima Dalmacije) – običaja obilježavanja mjesta odmaranja s pokojnikom.

Tijekom prvih posjeta obitelji su činili stara baka, muž i žena. Uvijek nasmijani, gostoljubivi,

spremni za odgovore na sva etnološka pitanja i spremni ponuditi domaći sir. S godinama se obitelj smanjivala. Prvo je umrla baka, zatim gospođa, da bi nakraju gospodin, teško bolestan, bio prisiljen zbog obiteljskih neprilika napustiti kuću. Bila bi to još jedna priča dalmatinskog zaobalja u kojoj kuća ostaje prazna i napuštena te se pomalo urušava, da u priču nije ušla atraktivnost prostora kanjona Krupe.

Arhitektonski kompleks koji sam zatekao u lipnju 2021. bio je neprepoznatljiv – suhozid je srušen, čime je otvoren vidik na kanjon Krupe, u kojem bivši vlasnici i nisu toliko uživali, nisu ni znali, ni imali za tim potrebe. Kuća i štala postaju kuće za odmor ili restorani, teško je predvidjeti u ovoj fazi, ali svakako postaju, kako se to lijepo kaže, turistički valorizirane. Proces koji je već toliko puta viđen!

Hoće li kanjon rijeke Krupe i sve prirodne i kulturne znamenitosti kojima obiluje biti razlog da počne proces transformacije koji će zapravo imati suprotan efekt od onoga što smo namjeravali postići pokrenuvši istraživanja i ideju zaštite kanjona? Vjerujem da može postojati suživot modernog čovjeka, prirodnih osobitosti krajolika i nekih elemenata onoga što nazivamo tradicijskom kulturom. Vrijeme će pokazati, a mi ćemo pratiti smjer kojim će ta priča ići.

Ovo pišem sa sasvim drugom namjerom: ukratko želim upozoriti na premrežavanje prirodnih i kulturnih elemenata koje smo mi znanstvenici prepoznali kao vrijedne zaštite, a koji zajedno čine kulturni krajolik kanjona Krupe, te time potaknuti, zagovarati potrebu veće edukacije planinara o važnosti, neodvojivosti i premreženosti prirodne i kulturne baštine. Edukacija je često usmjerena isključivo prema prirodnoj baštini, marginalizirajući kulturnu baštinu kao nešto nevažno u kontekstu planinarenja i uživanja u prirodnim obilježjima planine.

Zaboravlja se da je Velebit nekoć bio životni prostor tisućama ljudi, i to tisućama godina. Zaboravlja se da upravo njihovim stazama prolaze suvremeni planinari. Zaboravlja se kako su toponimi kojima hodamo i mjesta kojima prolazimo nositelji starog znanja i značenja. S obzirom na ulazak planina i planinarenja na velika vrata u hrvatsko društvo te veoma važnu

MARIO KATIC

Vidik s planinarske staze na Kudin most

ulogu koju planinarska društva imaju u očuvanju i prirodne i kulture baštine te edukaciji i svojih članova i posjetitelja različitih lokaliteta, čini mi se važnim i korisnim na stranicama planinarskog časopisa pisati o kanjonu rijeke Krupe, kako bi budući planinari i posjetitelji toga krajolika promatrali i interpretirali prostor kojim se kreću na drugačiji način i, što je još važnije, širili znanje o potrebi njegove zaštite.

Još nekoliko riječi o Kudinom mostu, možda i najvažnijem dijelu kulturnog krajolika kanjona rijeke Krupe. Postoji nekoliko verzija predaje koja objašnjava njegov nastanak. Prema jednoj, most je gradio Jovulj Veselinović, po nadimku Kude, sa svojim sinovima, a po drugoj momak po nadimku Kude, kako bi omogućio dovođenje svoje mlade i svatova iz drugog sela preko rijeke. Vjerovali predaji ili ne, most je u prošlosti služio kao veza između sela Žegara i Golubića. Danas služi kao izletišta, ali i za prelazak posjetitelja s jedne strane Krupe na drugu, a odnedavno je i dio »Traila Tri rijeke«. Mislim da je važniji kao primjer onoga što ja zagovaram, a to je integrirani pristup zaštiti prirodne i kulturne baštine.

Osobito je važno osvijestiti ljude koliko je zaštita kulturne baštine nerazdvojna od zaštite prirodne baštine. Važno je to i za program planinarskih škola, koje izvrsno educiraju zaljubljenike u prirodu i od njih stvaraju ozbiljne planinare. Vrlo je pohvalno da dio tih škola drži i predavanja o zaštiti prirodne baštine, ali bilo bi korisno i važno istaknuti kako su o kulturnoj baštini prvi pisali sudionici zlatnog doba hrvatskog planinarstva, kao što su bili Ivan Krajač, Josip Poljak i mnogi drugi. Upravo su Krajač i Poljak prvi koji su uopće pisali znanstvene radove primjerice o mirilima južnog Velebita, koja su danas nematerijalna kulturna baština i jedan od elemenata kulturnoga krajolika kanjona rijeke Krupe. U njihovo je vrijeme Velebit bio sasvim drugačija planina, u njoj se nije sretalo toliko planinara koliko ljudi s Velebita, kojima je ta planina bila dio životne svakodnevice, pa i smrti.

Kudin most sagrađen je suhozidnom tehnikom, koja je, usput rečeno, od 2018. uvrštena na UNESCO-ovu Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Sam po sebi

MARIO KATČ

Kudin most preko Krupe

je remek-djelo, jer suhozidno izgraditi dvanaest lukova koji premošćuju rijeku bio je pothvat iznimnoga majstorskog znanja. Nama je važan i zbog činjenice da je za njegovu izgradnju bila upotrijebljena sedra, koja je rezultat tisućljetnog djelovanja krških rijeka. Sedra, kao rezultat prirodnog procesa, poslužila je čovjeku za oblikovanje remek-djela kulturne baštine, i to vještinom koju je svjetska kulturna organizacija prepoznala kao vrijednu očuvanja. Ne čini li se stoga važnim poučiti buduće planinare o takvim materijalnim manifestacijama čovjekove nematerijalne baštine, koja je sinergija lokalnog znanja i vještina, prirodnih osobitosti prostora i potrebe za putovanjem, svladavanjem prirode – krajolika – ono što i suvremeni zaljubljenici u prirodu i planinari žele i čine?

Grlom u jagode

Humanitarni izlet u vrgorački kraj

Anja Babić, Split

Ubolničkoj sobi, uoči Božića 2015., počela sam razmišljati o svom životu. Suočena s dijagnozom leukemije, razmišljala sam o onome što sam u životu odgađajući propustila jer sam mislila da imam vremena. Prvo što mi je palo na pamet bilo je planinarenje. Godinama sam htjela postati članicom HPD-a Mosor te uživati u druženjima i izletima koje društvo organizira. Jednom sam bila i pred vratima društva sa željom da se upišem u planinarsku školu, ali nisam ušla. Pomislila sam kako ću je upisati sljedeće godine, jer sam prezauzeta. Mislila sam da imam vremena.

Ležeći u bolničkoj sobi s tom spoznajom, čvrsto sam odlučila da više nikad neću propustiti priliku da ostvarim ono što želim i da ću se jednom kada sve ovo bude iza mene učlaniti u planinarsko društvo, upisati se u planinarsku školu i planinariti. Maštala sam o tome tijekom liječenja i u mislima često odlazila u planine. Nakon svake uspješne terapijske etape bila sam sve sretnija jer sam se korak po korak približavala svom cilju.

Nakon nekoliko ciklusa kemoterapije, transplantacije i oporavka, želja mi se napokon ostvarila. Postala sam ponosna mosorašica, završila sam opću planinarsku školu i krenula na izlete. Trenutak kada sam dobila diplomu nikad neću zaboraviti jer sam ostvarila nešto što sam jako dugo priželjkivala i o čemu sam sanjala. U tom sam trenutku bila najsretnija osoba na svijetu! Nastavila sam ići na izlete, a svaki novi odlazak u planinu bio je još jedna moja mala pobjeda i proslava moje borbe.

Tijekom vremena upoznala sam puno predivnih planinara, s kojima sam izgradila čvrsta prijateljstva. Mislim da je biti u planini zaista posebno i prelijepo iskustvo. Gledati prirodu oko sebe, planinske vrhove i obzorje, udahnuti miris bilja, čuti pjev ptica, osjetiti svježinu zraka i toplinu

sunca, uz neizostavno veselje i humor dragih prijatelja.

Od tada sam bila na mnogim planinarskim izletima i sudjelovala u raznim aktivnostima koje su pridonosile razvoju planinarskog društva ili se njima na neki način pomagalo drugima. Tada mi se javila neopisivo velika želja da organiziram svoj prvi izlet. Odmah sam znala da želim planinarima i svim zainteresiranima pokazati Vrgorac i njegovu okolicu. Bajkovit kraj koji me oduvijek nadahnjuje, očarava i oduševljava svakim svojim detaljem. Grad iz kojeg potječem i uz koji me vežu najljepše uspomene iz djetinjstva. Prekrasan biser Dalmatinske zagore, koji nadahnjuje mnoge i svojom ljepotom ostavlja bez daha sve koji ga posjete. To je ponosan grad bogate povijesno-kulturne baštine, u kojem se rodio, o kojem je pisao i kojem se divio veliki pjesnik Tin Ujević. Na njegovim su ulicama odrastali naš poznati alpinist i putopisac Stipe Božić i svjetski putnik

Anja Babić s diplomom Planinarske škole

Mate Šimunović (Mate Svjetski). Grad nadomak kojem je napisana »Hasanaginica«, jedna od najljepših hrvatskih balada. Vrgorac je grad dobrih i vrijednih ljudi, koji su od davnih dana poznati po svojoj snazi i mudrosti, te kao izvršni domaćini. To je grad svjetski poznatih, mirisnih, sočnih i lijepih jagoda. Mali biser okružen predivnim planinama i zaštićen tvrđavom Gradinom, koja odavno čuva taj kraj.

Pri izradi plana društvenih izleta za 2021. prijavila sam za svibanj izlet pod nazivom »Grlom u jagode«, kako bi izletnici mogli kušati divne jagode. Epidemiološko stanje počelo se poboljšavati i održavanje izleta bilo je sve izglednije. U mislima sam detaljnije razrađivala plan i etape puta, odabirala koje točno ljepote, od mnogih kojima obiluju Vrgorac i okolica, želim pokazati planinarima.

Istovremeno sam osjećala kako mi zdravstveno stanje nije toliko dobro kao dotad. Otišla sam liječniku i pregled je otkrio da se bolest vratila. Nakon početnog šoka nazvala sam Ivanu Radonić, predsjednicu HPD-a Mosor, i obavijestila je da neću moći održati izlet. Na moju veliku radost, Ivana je odmah odgovorila da izlet neće otkazati, nego da ćemo ga zajednički organizirati, a ona će ga voditi u moje ime, uz drage prijatelje planinare kao pomoćne vodiče. Odlučile smo tako organizirati humanitarni izlet u Vrgorac i etno selo Kokoriće kako bismo pružile potporu i ohrabrenje svima koji se bore protiv leukemije i podignule svijest javnosti o toj bolesti. Ujedly smo se htjele zahvaliti Zakladi Ana Rukavina, koja nesebičnim radom pomaže oboljelima i pruža im snagu i nadu u ozdravljenje.

Stupile smo u vezu s prekrasnim ljudima iz Zaklade, koji su se oduševili idejom, pomogli nam i svojim objavama pridonijeli da za izlet sazna što više ljudi. Kontaktirale smo Turističku zajednicu Vrgorac, koja nas je od početka poduprla i odlučila izletnicima darovati stručno turističko vođenje gradom. Također je poduzela sve potrebno kako bi se raskrčio put do tvrđave Gradine, te ga na taj način učinila sigurnijim za izletnike, i pobrinula se da taj dan vrata tvrđave budu otvorena. Domaćini u pitoresknom etno selu Kokorićima pokazali su svoj vedar duh i

gostoljubivost te nam maksimalno izašli ususret obrokom i osvježanjem, koji su bili ponuđeni izletnicima na izbor, ako se žele okrijepiti.

Sve smo veoma brzo organizirale i osmislile do najsitnije pojedinosti. Ivana u Splitu, ja u Zagrebu za vrijeme liječenja, uz pomoć prijatelja i svih koji su nam priskočili upomoć. Udaljeni kilometrima, a ujedinjeni u želji da se izlet održi i da pružimo snagu svima koji se sada hrabro bore za život. Bila sam duboko ganuta i radosna kad sam vidjela kako su prijatelji planinari odlučili pomoći i sudjelovati na izletu. Odustali su od dogovorenih obveza zakazanih za taj dan, putovali iz susjednih gradova, nosili sa sobom dron kako bismo uvijekovečili izlet i kako bih putem videa barem na nekoliko minuta i ja s njima sudjelovala u izletu, te se na mnoge druge načine žrtvovali u želji da nam pomognu. Bila sam presretna kad je izlet bio službeno najavljen, jer je prouzročio velik val potpore, koja je stizala sa svih strana.

Izlet je održan u nedjelju 30. svibnja 2021. Sudjelovala su 52 planinara, moji prijatelji i ljudi dobra srca koji su htjeli podržati tu plemenitu inicijativu. Za kraj izleta pripremili smo iznenađenje Zakladi Ana Rukavina, kako bismo svi zajedno stvarno pridonijeli nastavku njihova rada: prikupili smo donaciju od 1140 kuna i uplatili je na žiro-račun Zaklade.

Teško je riječima opisati koliko sam sretna što smo uspješno priredile ovaj izlet! Neopisivo

Doček Zvonimira Pervana u Kokorićima

Poruka podrške s tvrđave u Vrgorcu

sam zahvalna svojim prijateljima iz HPD-a Mosor – Ivani Radonić, Predragu Kurtoviću, Bruni Kuštri i Marku Biliću, Zakladi Ana Rukavina, svojim Vrgorčanima i brojnim izletnicima koji su sudjelovali u izletu. Tom su divnom gestom i istinskim činom dobrote pružili potporu i ohrabrenje svima koji se trenutačno bore protiv leukemije. Svojim su mi zajedništvom pokazali da su uvijek uz me i da u najizazovnijem životnom razdoblju nisam

sama. To mi je dalo veliku snagu, ohrabril me i potaknulo da se nastavim hrabro boriti u toj najvažnijoj bitki, bitki za život. Drago mi je da su planinari uživali u svim ljepotama Vrgorca i okolice te da su se zaljubili u taj prekrasan i čaroban grad, koji svakoga osvoji svojom ljepotom. Ponosna sam što su imali priliku uvjeriti se kako je čovjek iz toga kraja dobar domaćin, velikodušan, velikoga srca i uvijek spreman pomoći drugome. Od svega mi je srca drago što je izlet objedinio ono što volim: HPD Mosor, Zakladu Ana Rukavina, Vrgorac i sve ljude koji su spremni pomoći i pružiti potporu oboljelima! Neopisivo mi je drago što smo izletom prikupili novčanu pomoć, kojom smo dodatno pridonijeli radu Zaklade i na taj način barem malo pomogli oboljelima dok prolaze najteže trenutke u životu.

Maštam o danu kad ću se izliječiti i veselim se svim novim ljepotama koje će mi život donijeti nakon još jedne dobivene bitke. Radujem se svim budućim izletima, planinarenju i druženjima na našim predivnim planinama. U mojoj me borbi za život dodatno hrabri misao da ću jednog dana, kada sve ovo bude iza mene, ja voditi izlet u svoj prekrasni Vrgorac. Svim se srcem veselim trenutku kad ću to i ostvariti.

Jagode za planinare

Osvrt predsjednice HPD-a Mosor Ivane Radonić

Anju sam upoznala 2018., kad se upisala u planinarsku školu. Krenula je na izlete i svojom se vedrinom svima vrlo brzo uvukla pod kožu. Na toj veseloj i dragoj curi na prvi pogled ništa nije odavalo herojsku bitku koju je prošla, koji su bili njeni unutarnji motivi za upis u školu i male pobjede koje je slavila kad bi se vratila sa svakog izleta.

Povremeno bismo se susretale na izletima, volonterskim akcijama i druženjima u našem planinarskom društvu. Kada smo radili godišnji plan aktivnosti i izleta za 2021., pozvali smo vodiče i članove da nam predlože svoje zamisli i želje, i javila se Anja. Imala je sjajnu ideju: idemo u Vrgorac na jagode. Upravo mi je to bila dugogodišnja želja jer obožavam jagode. Vrgorac mi je uvijek bio malo, mistično mjesto i htjela sam ga posjetiti u vrijeme dozrijevanja jagoda. Ostali kreatori plana oduševili su se idejom, tako da je odmah ubačena u plan, a ja sam zabilježila 30. svibnja kao datum izleta u Vrgorac. I nestrpljivo ga čekala.

Početkom svibnja primila sam Anjinu vijest da ne može održati izlet jer je na liječenju zbog povratka leukemije. Vijest od koje ti se srce slomi i stoput se pitaš »zašto opet«, »kako opet«, »što je pošlo po krivu«, ali odgovora nema... Iako nismo bile najbolje prijateljice, niti se svakodnevno

družile, ona je moja prija iz »Mosora«, planinarka, a to je kojiput jače od onog »najbolja« prijateljica. Zato što mi planinari sve prolazimo skupa, i dobro i loše, i kišu i buru, i težak teren, tako da na svakom izletu i planini pomičemo osobne granice i iz teških prilika izlazimo kao pobjednici, što nas zbližava na neki poseban način. I zato me baš rastužilo da mora opet kroza sve prolaziti, da mora odustati od planine koju je toliko zavoljela i što se nećemo družiti neko vrijeme. Ali od prvog trenutka vjerujem u nju, u njen pozitivan duh i znam da može i hoće opet pobijediti tu neman od bolesti.

Nedugo nakon toga našeg razgovora ponovno smo se čule i predložila sam joj da ipak održimo izlet. Mi, njeni prijatelji planinari, u njeno ime, za nju. Da joj pružimo potporu i pošaljemo gomilu pozitivne energije iz njenog Vrgorca. Složila se, i tada je počela ova priča. Nekoliko poruka bilo je dovoljno da mi se telefon užari od poziva Anjinih prijatelja koji su htjeli pomoći u organiziranju ili doći na izlet. Kao vodič, organizirala sam mnogo izleta, ali takav dotad nisam i to mi je bilo nešto što je nadmašilo sve dosadašnje. Anja je, iako u tijeku liječenja, preuzela organiziranje stručnog obilaska Vrgorca, etno sela Kokorića i dogovore s mjesnim vodičima, a ja sam preuzela

Vrgorac i Matokit

popisivanje izletnika, obavješćavanje i terenski dio izleta. Popis izletnika iz HPD-a Mosor, ali i iz drugih planinarskih društava, te Anjinih prijatelja i mnogih ljudi dobrog srca, rastao je iz dana u dan i svi smo nestrpljivo čekali tu nedjelju da krenemo grlom u jagode.

Okupili smo se u Dugopolju i u »svadbenoj« koloni automobila krenuli prema Vrgorcu, gdje nas je dočekala Dora Divić. Ona nas je provela kroz čarobni Vrgorac i upoznala s njegovim povijesnim i kulturnim znamenitostima. Svi smo bili očarani jer Vrgorac unatoč skromnoj veličini ima prebogatiju povijest, a vidici s kule Avale i tvrđave Gradine sve su nas ostavili bez daha te produžili izlet – jer nitko nije htio otići. Nakon više stotina slika snimljenih za sve društvene mreže, laganom smo se šetnjom spustili u gradski park u središtu Vrgorca, gdje su nas Dorine kolege iz Turističke zajednice dočekale košaricama punim preukusnih jagoda. E, to je bilo pravo iznenađenje, ono o kojem smo maštali cijelim putom!

Pošto smo pojeli sve jagode, obišli smo predivan park u obliku labirinta, zbog kojeg će se mnogi zasigurno vratiti u Vrgorac. Potom smo se otišli u etno selo Kokoriće, gdje su nas domaćini dočekali aperitivima i jagodama. Doček da

U etno selu Kokorići

ne može biti bolji! Zatim nas je nadaleko poznati domaćin Zvonimir Pervan proveo kroza selo i upoznao s mnogim povijesnim i drugim zanimljivostima toga kraja. I kako tradicija nalaže, izlet smo završili preukusnim ručkom i jagodama za desert!

Bio je to izlet koji će svi dugo pamtit. Drago mi je što smo ispunili Anjinu želju da nam predstavi svoj Vrgorac i jedva čekamo da ozdravi i da nam se vrati. Ona je velik borac i ne sumnjamo u dogovor da će nas dogodine voditi na tradicionalni izlet »Grlom u jagode«.

Osvrt Zaklade Ana Rukavina

Prvi smo put došli u vezu s Anjom u kolovozu 2016., kada je bila usred teške borbe s leukemijom. Unatoč nezavidnom stanju u kojem se našla uslijed dijagnosticirane leukemije, pismo koje nam je poslala ispunilo nas je nadom i vjerom da će Anja izaći kao pobjednica u borbi s teškim protivnikom. I bilo je tako. Nažalost, bolest se vratila, ali poznavajući Anju te ljubav i pozitivu kojom zrači, ne sumnjamo u dobar ishod njene borbe.

Čak i sada, usred druge bitke koju vodi kako bi još jednom izašla kao pobjednica, Anja razmišlja o tome kako pomoći drugima, kako dati nadu onima koji su se našli u istoj neprilici kao i ona. Tako je s HPD-om Mosor organizirala humanitarni izlet »Grlom u jagode«, kojim su planinari dali potporu svima koji se trenutačno bore ili

su se borili s leukemijom te radu Zaklade Ana Rukavina, a ujedno upoznali ljepote vrgorskoga kraja.

Anjina upornost i dobar duh potiču nas da i dalje nastavimo pomagati oboljelim osobama, a njena životna priča nadahnuće je svima da ne odustanu od borbe. Njene male i velike pobjede pobuda su nama, a vjerujemo i oboljelim osobama, da u njima nađu snagu i nadu u ozdravljenje.

Hvala od srca Anji što i u ovakvoj prilici misli na druge, HPD-u Mosor i njegovoj predsjednici Ivani Radonić za trud oko organiziranja izleta, hvala im od srca za plemenitu donaciju kojom su pomogli radu Zaklade te svim izletnicima koji su se pridružili kako bi dali potporu Anji, svim oboljelima i Zakladi Ana Rukavina.

Piva u službi našega alpinizma

Zvonko Trdić, Ogulin

Široka, 200 metara visoka, razvedena južna stijena Kleka odmah je nakon osnivanja Alpinističkoga odsjeka HPD-a 1935. »zarobila« naše pionire-penjače. Penjali su se oni ponekad i uz vrletnu, 400 metara visoku stijenu Anića kuka u Paklenici i poznavali raznolike mogućnosti uspona u Alpama, no pod klečku stijenu moglo se željeznicom iz Zagreba doći za pet do šest sati. Ta je činjenica Klek učinila kolijevkom hrvatskoga alpinizma. Klasični penjački smjerovi: HPD-ov, Dragmanov, Omladinski, Smjer kroz jugoistočnu Glavu, Kompromisni – ispenjani su prije Drugoga svjetskog rata. Slavo Brezovečki

i Marijan Dragman bili su na čelu malobrojne skupine penjača koji su svojim usponima u južnoj stijeni Kleka utrli put i postavili temelje hrvatskom alpinizmu.

Penjačke aktivnosti na Kleku nastavljene su prvih godina Drugoga svjetskog rata i nakon njegova završetka, a pravi poticaj dobile su izgradnjom planinarskoga doma. Alpinizam je dobio nov zamah, a penjači su se sve češće okušavali u Alpama, Paklenici, dalmatinskim, bosanskim i inim stijenama, nižući nove i nove uspjehe. U šestom desetljeću prošloga stoljeća u južnoj klečkoj stijeni ispenjano je nekoliko

Autor članka u Smjeru za gitaru

novih smjerova i mnogo varijanti klasičnih smjerova. To su desetljeće obilježili Nedjeljko Jakić, Matija Mlinac, Boris Kulić, Tonko Maroević, Zvonko Pašer, Zlatko Smerke, Davor Ribarović, Rikard Ballon, Hrvoje Lukatela, Antun Filipčić Filac, Miroslav Pleško Čo i brojni nespomenuti. Počelo se penjati i u ostalim vertikalama Kleka i Klečica. Mogućnost ugodnoga boravka podno stijena, penjačima je Klek učinila još privlačnijim.

Sedamdesete godine 20. stoljeća iznjedrile su izvrsne generacije penjača. Bilo je to vrijeme prijateljstva i toploga ljudskog odnosa, romantično, gotovo viteško vrijeme uzleta hrvatskoga alpinizma. Već krajem šezdesetih godina pojavila su se nova imena: Borislav Aleraj Akac, Dado Matić, Marijan Čepelak Maligan, Marija Kostanjšek Marika (poslije Vrdoljak), Branko Šeparović (brojnih nadimaka), Urso Vrdoljak Medo, Jasmin Geršić (poslije Aleraj), Vladimir

Mesarić Dado, Vedran Bujanj, Velimir Barišić Vavo, Vesna Mihelić i mnoštvo drugih, koje je zapravo šteta poimenično ne spomenuti jer su svi zajedno činili veselo i nezaboravno društvo. Bili su to uglavnom članovi alpinističkih sekcija zagrebačkih planinarskih društava Velebit, Željezničar i Zagreb-Matica. Generacije su to hrvatskih penjača i alpinista koji su nakon klečke »početnice« krenuli put svjetskih velegorja čineći nove i brojne iskorake hrvatskoga alpinizma i ekspedicionizma.

Za nas Ogulince pivo je imenica ženskoga roda, dakle – piva! Zahvaljujući njoj i jednom klečkom medvjedu, već kao srednoškolar bio sam u prilici družiti se s tim divnim ljudima. U to je vrijeme domar u planinarskom domu na Kleku bio vremešni Vladimir Krevelj Pepe. Kako danas, tako i onda, sve što je potrebno za opskrbu doma moralo se donijeti na leđima ili uz pomoć tovarnih životinja. Ostarjeli domar nije mogao nositi tešku pivu, a otkad je na stazi sreo medvjeda, rijetko je i išao na Klek. Zamjenjivao sam ga pune dvije godine, brinuo se o opskrbi i održavanju kuće. Pepe bi došao jednom mjesečno, a katkad i rjeđe. Od 1970. u Ogulinu je djelovao biciklistički klub »Klek«, a ja sam bio jedan od njegovih najaktivnijih članova. Nošenje pive na Klek bilo je dio moga redovnoga treninga, a naknada za posao domara dobrodošao džeparac. U dom je trebalo donositi veliku količinu pive jer je potražnja bila neopisiva.

Dom sam morao otvoriti petkom poslijepodne, skuhati čaj, ugrijati prostorije, uliti petrolej u lampe i čekati večer. Izdaleka bih čuo dovikivanje i razgovor prije no što bi se bučno otvorila ulazna vrata doma, a prostorije se u trenutku ispunile metežom uspuhanih ljudi i šarolike opreme. Ako vani nije kišilo, sve bi se ubrzo smirilo. Za kišna vremena nastala bi prava ludnica. Svi bi se u isto vrijeme presvlačili, tražeći mjesto iznad peći i oko nje, te u kuhinji, da osuše mokru odjeću. Provlačio bih se kroz taj metež noseći čaj i pivu onima koji bi prvi posjedali oko stolova. U blaženim trenucima mira i zatišja, u polumraku svjetla petrolejke, na brzinu bih pokupio planinarske iskaznice, radi evidencije u knjizi noćenja, i odnio ih u

ZVONKO TRDIĆ

Motiv s Klečica

Južna stijena Kleka

domarovu prostoriju. Bio je to najdelikatniji dio moga posla jer nikada nisu voljeli plaćati spavanje. Ionako bi većinu raspoloživoga novca ostavili u domu, no puno su se lakše oprastali od njega kada bi ga trošili na piće. Tu prvu noć društvo bi obično naručilo još rundu ili dvije i polagano se izgubilo u spavaonicama.

Jutrom su ustajali prilično rano, a ja još ranije, ne bih li ugrijao čaj. Nakon tihog doručka, uslijedilo bi zveckanje klinova, karabinera i ostale penjačke opreme, a onda bi u grupicama nestali pod klečkim stijenama. U domu ih je ostajala tek nekolicina, uglavnom djevojke, koje su tijekom dana pripremale ponešto hrane za okrjepu poslije napornoga penjanja. Neki su stizali subotom izjutra, pa bi brže-bolje požurili u stijenu. Penjači su se u dom vraćali tijekom poslijepodneva i večeri, a bilo je i slučajeva kad bi poneki navez (skupina penjača) i noć proveo u stijeni. Po povratku u dom, rijetko je tko naručivao čaj. Nakon večere, pa do duboko u noć, uz razgovor o netom

Vlado Krevelj pored tovarnog konja i njegovog vodiča

ZVONKO TRDIĆ

Josip Božić Koc

odrađenim usponima, piva bi potekla u potocima. U neko doba noći zaorila bi se pjesma. Za razliku od speleologa, čije su pjesme često bile sjetne i melankolične, alpinističke su pjesme zvučale vedro, radosno i uznosito, a pjevali su dobro, čak vrlo dobro. Kad se okupilo veće društvo, ponestalo bi pive. Tada bi na red došlo vino, pa sve ostalo čega je bilo u domu. Uvijek su uspijevali održavati dobru i ugodnu atmosferu, bez trzavica i nesporazuma. Oni koji bi ranije otišli na spavanje, sutradan ujutro odlazili bi se penjati, a noćobdije bi liječili mamurluk do povratka na vlak za Zagreb.

Nakon Krevelja, od 1973. zadaću domara i opskrbnika obavljao je Joso Špehar, Bedanec – kako su ga mnogi zvali. Moja se uloga nije puno promijenila. I dalje sam pomagao nositi pivu i ostale stvari, a domara sam zamjenjivao ljeti, kad bi on sa suprugom po dva i pol mjeseca boravio na moru. Tih osamdesetih godina počeli smo se Josip Božić Koc i ja pomalo penjati, pa je moje druženje s alpinistima bilo još češće i prisnije.

Zahvaljujući višegodišnjem iskustvu domara i opskrbnika doma na Kleku te druženju s tim

sjajnim generacijama ljudi i penjača, nehotice sam postao vjerodostojan svjedok uloge pive u razvoju i usponu hrvatskoga alpinizma. Piva je tih godina bila kultno piće penjača, čak i više od toga! Bila je neka vrsta monete – mjera vrijednosti za mnoge stvari. Ako bi tko gdje pronašao dio izgubljene opreme ili neki drugi predmet – vlasnik bi ga otkupio pivom! Nakon nezgode pri penjanju, kada bi partner zadržao kolegu u padu, red je bio da ga ovaj časti pivom. Dakle, i život je vrijedio – pivu! Za sve zamislive i nezamislive usluge, dostojna je cijena bila jedna piva. Druženja i radosti nakon novih uspjeha i dosega bila su upravo nezamisliva bez sveprisutne pive, pa joj uistinu pripada osobito mjesto u tim zvjezdanim godinama hrvatskoga alpinizma.

Koc i ja često se prisjećamo anegdote s Bijelih stijena. Jednom smo zgodom odlučili ponoviti sve što je do tada ispenjano na Bijelim stijenama, i još ponešto, ako nam se sviđa. Kad smo došli u planinarski dom, domar nam se pohvalio kako je uspio donijeti pive za pola ljeta. Budući da ondje nema visokih stijena, usponi su kratki, pa smo dio penjali prije-podne, a dio poslijepodne. U pauzama smo se zabavljali pivom. Iako ni jedan od nas dvojice nije obdaren talentom pivopije, kao da nismo iz Ogulina – grada koji ima najviše birtija po grlu stanovnika u Hrvatskoj – za nekoliko dana nestalo je pive!

Bilo je i nezgodnih događaja! Vlado Krevelj jednom me je prilikom zamolio da iz doma na Kleku donesem u Ogulin povratnu ambalažu – četrdeset praznih pivskih boca, kako bi ih vratio u trgovinu. Teškom sam ih mukom ugurao u naprtnjaču te se od Bjelskog biciklom uputio u Ogulin. Na nizbrdici između Stošca i Soviljice, bijela cesta, razderana proljetnim kišama, izgledala je kao popločena kornjačama. Kotači bicikla poskakivali su po grubom kamenju kolnika, pa sam morao usporiti, a ispravna je bila samo prednja kočnica. Stisnuo sam je malo previše i preletio preko upravljača. Iako sam pruženim rukama pokušao ublažiti pad, licem sam zarovao u pijesak, a naprtnjača s bocama dodatno me je udarila po glavi. Da nevolja bude veća, trbuhom sam odlomio jednu ručku

upravljača. Malo sam se pribrao. Lice i dlanovi bili su mi obliveni krvlju. Na brzinu sam našao kratak ljeskov štap te ga ugurao u rupu umjesto odlomljenoga dijela upravljača, pa nastavio put prema Ogulinu, sretan što su oba kotača ostala cijela. Dok sam ulazio u hitnu ambulantu ogulinske bolnice, ljudi su se uklanjali zaprepašteni mojim izgledom. Nakon nekoliko sati, kada mi je kirurg izvadio kamenčiće iz rana, a sestra povila čelo, lice i ruke, pošao sam kući, gurajući pored sebe unakaženi bicikl. U toj havariji stradala je jedna pivska boca.

Tko bi znao koliko sam pive odnio na Klek? Tko bi znao koliko se gajbi pive popilo dok smo jedni drugima pomagali graditi kuće, kada je opet bila jedino sredstvo međusobnog plaćanja? Piva je zaista imala važnu ulogu u brojnim situacijama i prigodama, priznali mi to ili ne! Nažalost, krajem prošloga ljeta odrekao sam se pive, pa su mi preostala samo sjećanja na to zanimljivo piće.

Pogled na Klečice sa zapada

Medvednicom od Zeline do Susedgrada

Kristijan Čikor, Čazma

I deja da planine ne obilazimo od određene točke u podnožju pa do vrha i natrag, kao što čini većina i pritom »pobere« poneki žig, već da ih ispenjemo, prehodamo u cijelosti, od najudaljenije točke na jednome njenom kraju pa do najudaljenije točke na drugom kraju, te da pritom jedina obvezna točka bude najviši vrh planine, nije revolucionarna ni jedinstvena, no za nas je posebna jer je osobna, naša, pa je tako i doživljavamo. Usuglasili smo se oko nekih okvirnih pravila, kao npr. da koristimo planinarske putove, no ne smiju nam biti strane ni urbane ceste, kao ni prečaci, neobilježeni putovi i sl., zatim spavanje na sve moguće načine i dr. Bitno je prijeći planinu u njejoj čitavoj dužini, sa svim potrebnim stvarima na vlastitim leđima. S takvim smo uzdužnim turama započeli lani Učkom, nastavili Velebitom i onda malo posustali.

No, već tada smo znali da će naš sljedeći cilj biti Medvednica. Za vikend 8. i 9. svibnja odlučili smo krenuti na put uzduž cijele Medvednice. Prije toga smo malo proučavali karte, izračunavali i rekli jedan drugome da ne bi trebalo biti

poteškoća s usponom, stazom, vodom i noćenjem. Procijenili smo da će nam dva dana biti više nego dovoljna.

U subotu rano izjutra Antonela nas je dovela u Zelinu. Parkiralište ispred crkve sv. Ivana Krstitelja naša je polazna točka. Odmah po dolasku, do našeg automobila parkira i domaći, rumeni »momak« i pita nas idemo li u vrganje. Odgovaramo potvrdno i pitamo se kako nas je samo raskrinkao. Ustvari, ne za berbu, bili smo opremljeni za »lov na vrganje«.

Polazimo u 6:07 i hodamo prvo Bocakovom, zatim Mačkovićevom pa Zelingradskom ulicom. Proučavamo ploču s podacima o poučnoj stazi i krećemo blagim usponom prema ruševinama Zelingrada.

Budući da je noć prije padala obilna kiša, potoci su puni vode, no posebno nas je začudila pojava na makadamskoj cesti: na nekoliko mjesta kroz malene rupice u zemlji, nalik na mikrogejzire, izbija i krčka voda. Ne izlijeva se, već samo simpatično žubori.

Ubrzo stižemo do prve nadstrešnice, no ne zaustavljamo se, već nastavljamo put do staroga Zelingrada. Što reći? Uvijek te pogled na te ruševine vrati u prošlost, u dane burne povijesti toga kraja, pa zamišljaš kako je ondje bilo živjeti u ta davna, divlja vremena.

Kratko se odmaramo i nastavljamo prema Kladeščici. Ustvari, livada Kladeščica ostaje nam zdesna jer nemamo zašto ići do planinarske kuće, mi moramo prema Grohotu. No jedno je morati, a drugo je provesti u djelo. Da skratim, »fulali« smo skretanje za Grohot i produžili dalje, u smjeru Marije Bistrice. »Igrali smo se« po nastalim barama i jarcima punima vode, borili se s blatom koje se lijepilo za cipele i fotografirali prizore koji su više podsjećali na vlažne prašume nego na pitome zelinske šumarke, i tek kad smo

KRISTIJAN ČIKOR

Na početku, u Svetom Ivanu Zelini

se spustili u dolinu potoka Bistrice, shvatili smo da smo »omanuli«. Darko je zaključio da je to zbog mene i mojih rijetkih odlazaka u crkvu te da me je sam »Bog u šumu okrenuo«, odnosno usmjerio prema Mariji Bistrici. Valjda je u pravu. Otići ću prvom prilikom na ispovijed.

Proučili smo kartu i rješenje pronašli u klancu potoka Zdenčine. Ne znam koliko ljudi prođe koritom toga potoka, vjerojatno jako, jako malo, no vjerujte mi, ne znaju što propuštaju. Naime, riječ je o malenom kanjonu na obroncima Medvednice, a ugođaj je kao u nekoj bolivijskoj prašumi. Dojmljivo!

Nakon izlaska iz kanjona zašli smo u šumu i orijentaciju povjerali GPS uređajima. Vrlo smo brzo locirali i utvrdili najbržu rutu za povratak na svoju primarnu trasu i za nekih 45 minuta već bili na putu prema Kozelinu, tj. Grohotu i Lazu Bistričkom. Na Kozelin i Grohot nismo išli jer nam nisu bili na trasi, već smo produžili u smjeru Laza i poznatog raskrižja za Sveti Matej. Nakon lagane okrijepe pred mjesnom birtijom napustili smo taj djelić civilizacije i krenuli stazom od Laza prema Ročićevoj sjenokoši. To je ustvari simpatična nadstrešnica s kipom Blaženog Alojzija Stepinca, uz raskrižje putova. Jedan od tih putova ide do Lipe, tamošnjega planinarskog doma i Kapele hrvatskih mučenika. Tik prije okrepne stanice susreli smo četiri moćna kvada, čiji su vozači forsirali vodeni jarak na pješačkom putu. »Zločinački« smo navijali da ogreznju, vjerojatno iz čistog jala.

Nakon odmora, oko 16:30 nastavljamo put u smjeru Križne jele jer nam je plan do večeri doći do Hunjke, no za desetak minuta stižemo do vidikovca koji također nosi ime Lipa, kao i planinarska kuća. Morali smo zaviriti da vidimo o čemu je riječ, i nismo pogriješili. Prekrasan vidikovac na jednoj izloženoj, stjenovitoj litici; malena nadstrešnica i ugažen prostor oko nje jasno govore da ovamo planinari često svraćaju. Razumijemo i zašto. Predivno je! Nakon malo guštanja nastavljamo i put nas sada vodi zanimljivom stazom po stjenovitom šumskom grebenu koji vam, osim što pruža osjećaj kao da uopće niste na Medvednici, omogućava i susrete s očaravajućim oblicima brdskih bukava impozantne visine, nevjerovatnih oblika i obujma,

KRISTJAN ČIKOR

Planinarski put pretvoren u jezero

vjerojatno i veoma starih, pa odišu nekim povišnim mirisom. Naravno da se fotografiramo uz najzanimljivija stabla.

Put nastavljamo prema Križnoj jeli ili Križnoj jelvi. Tako barem piše na ploči. Na izvoru Mrzljaku obnavljamo zalihe vode, ustvari, izlijevamo onu staru, toplu, ustajalu, i zamjenjujemo je hladnom, izvorskom. Oko 18:30 stižemo do nadstrešnice Velike Črešnje (835 m), nastavljamo prema Hunjki te u 19:15 izlazimo na cestu nadomak Hunjki. Sunce već polako zalazi, nekako je

i zahladilo. Ovdje ćemo negdje prenoćiti. Pitanje je samo gdje.

Konačište, u kakvom-takvom zaklonu od prohladnog vremena, pronalazimo na mjestu koje neću opisivati, no bitno je da smo se nekako »skućili«, »učahurili« i proveli noć. Pred jutro nam je bilo hladno usprkos dobrom zaklonu, no zaključujemo da smo se ipak odmorili. Razočarani smo stanjem nečega što je nekada očito bio reprezentativan smještajni objekt na Medvednici, a sada je ruglo.

Oko 6:30, nakon jutarnje tjelovježbe, nastavljamo u pravcu najvišega vrha Medvednice – Sljemena. Staza nas vodi pored velebnе »Snježne kraljice«, gdje smo pomislili: »Eh, da smo tu spavali! Ne bismo se morali sat vremena razgibavati«. Mimo drvene kuće u kojoj se smjestio jedan od najljepših župnih ureda u Hrvatskoj, stigli smo pred prekrasnu crkvu Majke Božje Sljemenske – Kraljice Hrvata. Uistinu lijepa građevina!

Spuštajući se iza nje dolazimo na poznatu Činovničku livadu. Prostor o kojem ne treba puno govoriti. Zagrepčani ga dobro poznaju. Činovničkom livadom blago se uspinjemo prema najvišoj točki Medvednice. Usput zastajemo na ulaznom dijelu poznatoga Crvenog spusta, odakle se pruža lijep vidik u nepregledne daljine. Jasno se vide snijegom prekrivene Kamniško-savinjske Alpe i njihov najviši vrh – Grintovec. Uživancija za dušu i tijelo!

Lakim korakom ubrzo stižemo do vršne točke. Još nije osam sati ujutro i gotovo nikoga nema, tek dva-tri čovjeka. Jedan ugostitelj radi. E, tebe tražimo! Odmah naručujem kavu, čaj, sok i koka-kolu te uživamo uz doručak. Darko me iznenađuje, kaže da još nikada nije bio ovdje, na vrhu. E, pa prijatelju, onda uživaj! Živjeli!

Čakulamo s ljudima koji postupno pristižu, no oko 8:30 krećemo dalje. Imamo još puno puta pred sobom. Obilazimo gornju postaju »najskuplje žičare na svijetu« te se spuštamo ka Tomislavovu domu, pa dalje prema Domu Crvenoga križa. Usput nailazimo na »rasturen« prostor za koji nemamo pojma što je, no od viđenoga nam se diže kosa na ćelavim glavama. Ovo je moguće samo u Hrvatskoj. Na webu piše da je to »Ex škola bez prirode«, a za nas je to samo »New tuga, jad i ruglo u prirodi«.

Put nas ubrzo dovodi do Doma Crvenoga križa, koji je opet sušta suprotnost prethodno viđenome. Posljednji krik modernoga građevinarstva, uistinu lijepo zdanje. Nadamo se da se rabi u dobre i humane svrhe.

Naša je sljedeća stanica popularni planinarski dom Grafičar, a malo prije njega vidikovac na Zagreb. Ovdje smo malo zastali i zašutjeli. Slušali smo neko vrijeme samo cvrkut ptica i zvukove prirode. Tek smo potom produžili do Grafičara i tamo »riješili«, Darko »velebitsko«, a ja za frenda Marijana jedno »kasačko«. Pivo, naravno. Za brži

Šumski mir

Most kod slapa Sopot

kas do cilja. Želja nam je bila zaviriti i u Rudnik Zrinskih, no bio je zatvoren, pa smo tu točku morali brisati iz putnoga plana.

Već je bilo 10:30 i potratili smo prilično vremena. Dogovaramo se da više nema stajanja, nego da idemo malo hitrije dalje. Tama kad smo donijeli tako krucijalnu odluku, »skužili« smo da smo pogriješili na jednom skretanju i umjesto najbržim putom prema Kamenim svatima, krenuli prema domu Risnjak. Da bismo provjerali svoje slutnje, odlučili smo nekog pitati i Bog nam je odmah poslao nevjerojatno simpatičnoga, bradatoga, mudroga, mentalno nevjerojatno vitalnoga starčića, koji nam je, osim što nas je uputio na pravi put, izmamio osmijeh na lice svojim prirodnim humorom. Mene je pak

odmah zaokupila jedna pojedinost na njegovom lančiću i morao sam ga pitati što je to. Bila je to Jakobova kapica, simbol Camina. I tako je počela priča! Čovjek je čak četiri puta bio na Caminu, a meni je to, kao i mojoj supruzi, jedna od onih 10 do 100 želja koju si svaki čovjek mora ispuniti za svoga zemaljskog života. Ode još pola sata, ali neka! Svaka riječ toga simpatičnog planinara toliko nas je oduševila da smo baš poletni i veseli krenuli dalje.

Stižemo do Bistranjskog sedla, a potom i do Grajfove kopanje. Nastavljamo prema najvećem slapu na Medvednici – Sopotu. Nekoliko minuta nakon podneva nalazili smo se na drvenom mostu pored Sopota. Malo odmaramo noge, provjetravamo ih. Morao sam i očistiti odjeću

KRISTJAN ČIKOR

Na Kamenim svatima, na zapadu Medvednice

jer sam netom prije, na strmini prije dolaska do slapa, koja je zbog kiše što je padala prijašnjih dana bila skliska i blatna, legao u kaljužu koliko sam dugačak te se ukaljao kao prasac.

Na Sopotu smo uistinu uživali i doživjeli pročišćenje. Čeka nas staza prema Kamenim svatima, a to je podrazumijevalo da se iz korita potoka Vrapčaka popnemo ponovno na nekih 500 metara do Podbjelke te se putom »spustimo« do 482 metra visokog vrha na Kamenim svatima. Doduše, kod Podbjelke smo opet malo odlutali, no shvatili smo to na vrijeme i u 15:15 bili na dolomitnom vrhu Kamenih svata. Fotografiramo se pored križa posvećenog hrvatskim mučenicima, a zatim uz uživanje u vidiku silazimo do planinarske kuće. Uzeli smo posljednji odmor za jelo i piće te krenuli prema cilju.

Cijelim putom naišli smo na vrlo malo ljudi, no svi koje smo susreli bili su veoma dragi i ljubazni. Takav je bio i Mario iz planinarske kuće na Kamenim svatima. Kad je čuo da hodamo od Svetog Ivana Zeline, odmah je skuhaio kavu i počastio nas. Mi smo pak njega ponudili »Prpinom lincurom«, koju s velikom ljubavi sada stalno priprema i njeguje moj prijatelj Darko. Kod njega u ruksaku može usfaliti štošta, no »Prpine lincure« ne može. Nje mora biti!

Pozdravljamo se s Marijem, a on nas upućuje dalje, prema Susedgradu. No, već nakon nepunih pet minuta promašujemo stazu. Srećom, signalna nam je lampica zažmirkala i ubrzo smo opet bili

na pravom putu. Nadstrešnica Zakićnica bila je posljednja na našem putovanju i srdačno smo je pozdravili. Kako je Mario i rekao, put prema Susedgradu bit će jednoličan i bregovit, a činit će se kao da smo na pogrešnom putu. Tako je i bilo.

U 18:32, negdje na području Gornjeg Jarka napokon izlazimo iz Parka prirode Medvednica. Tu je »ulaz Susedgrad«. U 19:02 »izbijamo« sretni i veseli na Aleju Bologne kod izvora Meglenjaka. Ispunjava nas sreća pomiješana s nekom tugom. Opet se ponavlja staro pitanje: »Zar je gotovo?« Čini se da jest, neka nova planina čeka na nas.

Za kraj se fotografiramo sa zastavom Grada Čazme i naša pustolovina Medvednicom završava. Za ovaj put, naravno.

Kraj puta na ulazu u Park prirode Medvednica

Značke Tomislavova doma i Sljemenske žičare

Tomislavov dom na Sljemenu i Sljemenska žičara povezani su jedno uz drugo kroz čitavu prošlost, pa ćemo ta dva objekta predstaviti zajedno u ovoj rujanskoj planinarsko-falerističkoj rubrici. Značke koje svrstavamo u planinarsku faleristiku nisu samo značke planinarskih društava, njihovih domova i obilaznica, već postoje i značke raznih objekata u planini poput sakralnih objekata ili primjerice odašiljača na Sljemenu, raznih kulturnih i prirodnih znamenitosti koje planinari u planini susreću. Medvednica svime time obiluje. Blizina glavnoga grada i veći broj planinarskih domova, veća aktivnost i posjećenost uvjetovala je i zanimljivu produkciju značaka planinarske tematike. Na Medvednicu ćemo se više puta vraćati i upoznavati planinarsku prošlost preko značaka i njihovih prikaza. Također, priloži će biti začinjeni starim planinarskim razglednicama i fotografijama koje sam uspio prikupiti.

Gotovo da nema starijeg planinara koji nije bio na Medvednici u Tomislavovom domu, a isto tako gotovo da nema planinara koji nije gore stigao ili se spustio – Žičarom. Oni su se značajno mijenjali kroz povijest. Danas je Tomislavov dom luksuzni hotel, a nova moderna žičara sagrađena je na trasi nekadašnje, »stare« žičare. Malo ljudi zna da Tomislavov dom nije uvijek bio na tom mjestu. Prvi dom s tim imenom bio je stotinjak metara niže od Sljemena, na mjestu Stare lugarnice (935 m) kod račvišta Sljemenske ceste.

Jedna od starijih planinarskih značaka koja je danas vrijedan raritet je značka s prikazom poveće kuće i natpisom – *SLJEME-TOMISLAVOV DOM 935 m / H.P.D.* Značka¹ predstavlja Tomislavov dom, ali onaj koji je 1934. izgorio do temelja u velikom požaru. Ime Tomislavov dom dobio je 1925. nakon proširenja i svečane proslave. Naime, te se godine obilježavalo tisuću godina hrvatskoga kraljevstva (925. - 1925.) i cijela Hrvatska je bila u znaku kralja Tomislava. Podizali su se spomenici, tiskale knjige, a sva društva

Razglednica Gradske kuće na Sljemenu

Svečano otvorenje Tomislavovog doma 1925. godine

¹ Ovo je tip značke za štap koje su imale nešto drugačiju funkciju i izgled. Umjesto igle imale su nekoliko rupica kroz koje su se ubadale čavličima na štapove. Ova praksa nije toliko kod nas zaživjela, niti je bilo veće produkcije toga tipa značke, ali je bila vrlo popularna u alpskim zemljama gdje su planinari cijele štapove prekrivali raznim značkama planina koje su posjetili. No, osim pripadanja na štap, svejedno su se jednostavno mogle i šivati na odjeću ili šešir. Značka je izrađena od prešanog lima i nastala u nekoj od domaćih manufaktura prije Drugog svjetskog rata.

su dala svoj obol u toj proslavi, pa tako i Hrvatsko planinarsko društvo (HPD).

Zanimljiva je priča kako je došlo do ideje za izgradnju doma na Sljemenu točno pedeset godina ranije. Naime, 3. lipnja 1875., devetorica članova HPD-a krenuli su na izlet na Sljeme, ali je kiša prekinula planinarenje, pa se planinarska družina morala spustiti u Šestine. U Šestinama je nastavljeno druženje, a društvo je spontano između sebe prikupilo 100 forinti za izgradnju budućeg konačišta na Sljemenu. Ta proljetna kiša, druženje u Šestinama i iznos od stotinu forinti (što nije bio mali iznos) bili su začetak ideje o izgradnji planinarskog doma u Medvednici, a ujedno i prvog planinarskog doma u Hrvatskoj. No, kasnija previranja i novčana oskudica promijenili su planove. Umjesto izgradnje novog konačišta, zaslugama zastupstva grada Zagreba HPD je dobio na korištenje dio lugarske kuće koja je dovršena 1878. i prozvana Gradska kuća na Sljemenu. Sljeme je ovime postalo još veća meka planinara iz glavnog grada uz naravno sve češće posjete planinara iz ostalih gradova Lijepe Naše.

Godine 1911. grad u potpunosti predaje kuću HPD-u i ubrzo dolaze i prijedlozi o proširenjima i dogradnjama. Dom je konačno 1925. dobio onaj

velebni i romantičarski izgled kakav možemo vidjeti na starim fotografijama i razglednicama. Te 1925. godine na svečanoj proslavi dobio je ime Tomislavov dom i narednih devet godina planinari u Hrvatskoj mogli su se dičiti jednim od najvećih i najopremljenijih domova u regiji – dom je u to vrijeme čak imao i telefonski broj! No, nažalost, uništio ga je do temelja požar u noći 5. veljače 1934.

To je bio onaj stari Tomislavov dom koji vidimo na pravokutnoj znački za štap. Danas je na tom mjestu privatni ugostiteljski objekt Stara lugarnica koji gaji tradiciju lokacije značajnu za povijest hrvatskog planinarstva.

Novi planinarski dom dovršen je 1937. godine. Građen je prema nacrtima poznatog arhitekta Stjepana Planića. Izgled nam je svima poznat i vidimo ga na preostale tri značke. Već podatkom na znački, odnosno nadmorskom visinom vidimo da je lokacija doma promijenjena, izgrađen je pri samom vrhu Zagrebačke gore. Kada je točno nastala brončana značka od tiještenog lima s natpisom *SLJEME / 1012 m / TOMISLAVOV DOM* nije poznato, ali vrlo moguće je naručena istovremeno s otvorenjem doma, odnosno da je bila u prodaji kao suvenir nakon otvorenja doma 1937. godine, te nakon Drugog svjetskog rata

Tomislavov dom prije požara 1964.

Današnji Tomislavov dom

do isteka zaliha. Brončana značka je nešto rjeđa, ali istoga izgleda, nešto deblje i drugačije izrade je srebrna inačica na iglu koja na poledini nosi žig proizvođača *IKOM Zagreb*, što nas upućuje u razdoblje sedamdesetih ili osamdesetih godina prošlog stoljeća. Vrlo vjerojatno je rađena iz istog alata kao starija brončana varijanta. Iz istoga razdoblja je i obojena značka pravokutnog oblika, aluminijske izrade, s natpisom proizvođača *AUREA Celje* na stražnjoj strani. Način izrade i izgled su isti kao kod slovenskih planinarskih znački skromnije kvalitete i dizajna, nastalih u toj radionici.

Niti novi Tomislavov dom nije bio pošteđen stradanja. Izgorio je u lipnju 1964., trideset godina nakon prvoga i opet na okruglu obljetnicu Hrvatskog planinarskog društva, odnosno Hrvatskog planinarskog saveza. Novi Tomislavov dom ponovno je građen prema nacrtima arhitekta Stjepana Planića i otvoren je 1987. te danas radi kao hotel s tri zvjezdice.

Godinu dana prije nego je Tomislavov dom uništen u požaru, u srpnju 1963. otvorena je Sljemenska žičara koja je povezivala metropolu s vrhom Medvednice i Tomislavovim domom. Dugo očekivana žičara bila je to nešto najpopularnije u metropoli. Nisi morao biti planinar ili skijaš niti imati prigodnu odjeću da bi za dvadesetak minuta došao na vrh Medvednice na gablec ili samo na piće. Stara žičara otišla je nakon kvara 2007. u ropotarnicu povijesti, a ove godine dovršena

Sljemenska žičara 1966.

je nova suvremena žičara te se nadamo da će uskoro biti puštena u promet.

Ni Tomislavov dom, niti Sljemenska žičara neće vjerojatno nikada više imati suvenirne značke, no ipak iz one apsolutno idilične planinarske prošlosti uspjeli smo naći nekoliko primjeraka znački Tomislavovog doma i Sljemenske žičare. Prva značka žičare izrađena je povodom godišnjice puštanja u promet 1964. godine, a emajlirana značka s natpisom *SLJEME / ZAGREB* je izrađena također šezdesetih godina što datira oznaka na poledini – *IKOM* Jugoslavija.

Monografija HPD-a Bršljan-Jankovac 1895. – 2020.

Hrvatsko planinarsko društvo Bršljan-Jankovac obilježilo je 2020. godine 125. obljetnicu organiziranog planinarstva u Osijeku. Uoči te važne obljetnice odlučeno je da će se izraditi monografija o osnivanju, radu i razvoju Društva.

HPD Bršljan-Jankovac najstarije je slavonsko planinarsko društvo. Osnovano je u Osijeku 31. srpnja 1895. Na osnivačkoj su skupštini prihvaćena Pravila, kojima je utvrđeno da će društvo nositi naziv Bršljan te da će znak društva biti čisti list bršljana uokviren crveno-bijelo-plavom vrpcom, na kojoj su hrvatskim jezikom ispisane riječi: »Planinsko društvo Bršljan 1895.« Za prvog predsjednika Društva izabran je dr. Vatroslav Igo Schwarz, liječnik i ravnatelj bolnice u Osijeku. U skladu s tadašnjim propisima, Pravila PD-a Bršljan odobrila je 19. kolovoza 1896. Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada, Odjel za unutarnje poslove.

Nakon 1898. nema zapisa o radu prvog planinarskog društva Bršljan. Daljnji razvoj i rad Društva vezan je uz dr. Kamila Firingera, pravnika, novinara, izdavača i poliglota, ali prije svega zaljubljenika u prirodu i planinarenje, koji nakon dolaska u Osijek, zajedno sa skupinom svojih prijatelja, 19. listopada 1925. osniva podružnicu Hrvatskoga planinarskog društva i naziva je Jankovac. Radi očuvanja spomena na prvo planinarsko društvo – Bršljan, 1996. odlučeno je da se imenu PD-a Jankovac pridoda ime Bršljan, tako da od toga dana Društvo djeluje pod nazivom Bršljan-Jankovac. Naziv Društva dopunjen je još jednom odlukom, donesenom 1998., kojom je nazivu dodan i pridjev »hrvatsko«, pa od tada Društvo nosi ime Hrvatsko planinarsko društvo Bršljan-Jankovac.

Tijekom čitavoga postojanja i djelovanja Društvo se bavilo najraznorodnijim aktivnostima, poput alpinizma, skijanja, kajakaštva, školovanja planinarskih kadrova itd., a u svim tim aktivnostima postignuti su mnogi vrijedni rezultati. U razdoblju dužem od stotinu godina brojni su ljudi ostavili traga i obilježili razvoj najstarijega osječkoga planinarskog društva.

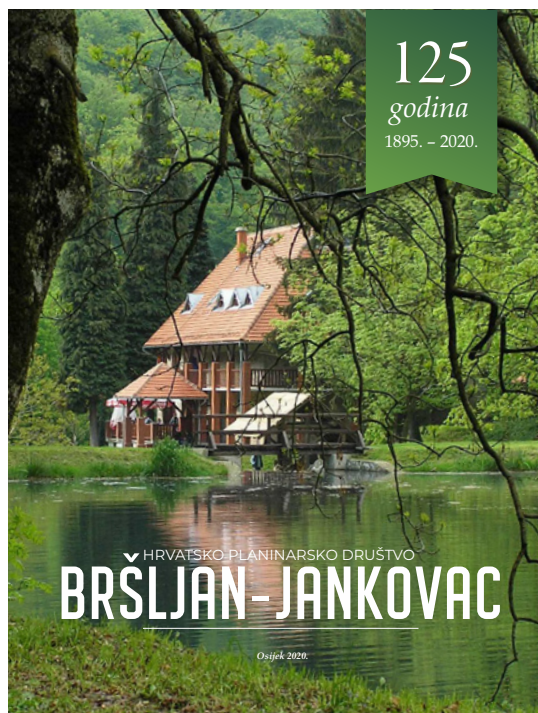
Oko ideje o monografiji okupila se nekolicina planinarskih entuzijasta koji su bili spremni pridonijeti njezinu stvaranju. Započeli smo trnovit put jer je velik dio društvene arhive izgubljen, osnivači Društva nisu više među živima, a od nekolicine najstarijih članova mogla su se dobiti samo nepouzdana sjećanja. Stoga smo se suočili s pitanjem odakle uopće početi. Najteže je bilo skupiti i potom sustavno obraditi veliku količinu podataka. U tom obilju raznorodnih podataka trebalo

je razabrati najvrjednije aktivnosti, objasniti i prikazati povijesne trendove te uskladiti sva poglavlja. Velika su vrijednost knjige fotografije, koje zorno dokumentiraju razdoblje od osnutka Društva do danas, pogotovo kada znamo da u ono vrijeme svi važniji događaji i aktivnosti Društva nisu bili fotografski dokumentirani. Samo su rijetki planinari tada mogli snimiti i izraditi planinarske fotografije.

Monografija sadrži 300 stranica velikog formata (20 × 27 cm), tiskana je u boji i tvrdo ukoričena. Sastoji se od šest velikih cjelina: 1. Počeci i razvoj, 2. Značajna događanja i aktivnosti, 3. Sekcije HPD-a Bršljan-Jankovac, 4. Dom na Jankovcu, 5. Svi naši predsjednici i 6. Crteže s jankovačkih izleta. Monografiju je najvećim dijelom napisala mala grupa autora koju su činili Jasminka Pavlov, Valentina Bušić, Hermine Göricke-Lukić, Čedomir Diklić, Đorđe Balić i ostali.

Knjiga je zamišljena kao zbirni dokument o djelovanju nekoliko stotina članova, vjernih planinara, koji su imali nešto zajedničko, a to je ljubav prema prirodi i planinama. Nije pisana prema jedinstvenoj shemi, ni ujednačenim stilom, što joj daje određenu posebnost.

U uvodnom dijelu Hermine Göricke-Lukić obrađuje društvenu, političku i gospodarsku situaciju u

Osijeku krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Valentina Bušić piše o planinarenju prije osnutka Društva te u vrijeme njegova formiranja. U uvodnom su dijelu preneseni izvorni Firingerovi članci, koji imaju veliku dokumentarnu vrijednost.

Osječka je planinarska prošlost veoma bogata i nije ju moguće predstaviti u sažetom obliku. Ipak malo ljudi zna o povijesnoj građi koja svjedoči o identitetu HPD-a Bršljan-Jankovac. Vrlo malo ljudi zna koje su planinarske zbirke pohranjene u Muzeju Slavonije i Državnom arhivu. U cjelini »Značajna događanja i aktivnosti«, u dijelu teksta »Planinarstvo u zbirkama Državnog arhiva i Muzeja Slavonije u Osijeku«, Hermine Göricke-Lukić daje uvid u sadržaj muzejskog fundusa i arhivske građe vezane uz planinarstvo. Na zanimljiv način obrađuje razne muzejske predmete koji su nekada pripadali članovima Društva, a koji na poseban način pripovijedaju i o njegovoj povijesti. Na stranicama knjige prikazana je riznica osječke planinarske baštine. Temelji muzejskoga i arhivskoga fundusa ostavština su obitelji Kamila Firingera i Josipa Junga. Najstariji su dokumenti Knjiga zapisnika iz 1896. i Pravila PD-a Bršljan iz 1897. Nadalje, u poglavlju »Skupštine i izvješća o radu Društva« govori se o najvažnijim društvenim akcijama i događajima. Obradeni su i planinarski putovi u djelokrugu Društva, njegova promidžba, a sadašnja predsjednica Jasminka Pavlov obrađuje nagrade i priznanja Društvu i njegovim članovima.

Rad Društva danas je organiziran u osam sekcija: Planinarskoj, Izletničkoj, Visokogorskoj, Vodičkoj, Markacističkoj, Sekciji djece i mladih »Bršljanovi legosi« te Promidžbenoj i Gospodarskoj sekciji. U cjelini »Sekcije HPD-a Bršljan-Jankovac« Čedomir Diklić opisuje sekcije po kojima je Društvo nekad bilo prepoznatljivo. Najaktivnija je bila Alpinistička sekcija, ali teško je o njoj sve reći u kratkim crtama. S oskudnom su opremom članovi izvodili uspone po cijeloj Europi i izvan nje. U knjizi se može pročitati sve o najvećim i najuspješnijim ekspedicijama i planinarskim turama Društva, od kojih je jedna zasigurno bila ona 1983. na Huascaran Norte (6655 m), vrh Bijelih Kordiljera.

Nekad je bila aktivna i Ski sekcija, u kojoj smo imali skijaške prvake. Među njima se posebno istaknuo Dragutin Adam, koji je na natjecanjima osvojio brojne plakete i pehare. Naši su aktivni skijaši oduvijek željeli vidjeti Jankovac kao središte zimskog sporta Slavonije, a u članku nekad aktivnoga člana, skijaša, skijaškog instruktora i suca Aleksandra Vrbaškog možete pročitati o njihovim omiljenim skijaškim destinacijama na Papuku.

Aktivna je bila i Kajak sekcija, u kojoj su djelovali ljubitelji veslanja. Veslali su stotinama kilometara

po Dravi i Dunavu, logorovali uz rijeke i družili se. Zajedničkim naporom sagradili su i spremište za čamce na Pampasu. U Društvu je bila aktivna i Foto sekcija. U to si je vrijeme malo ljudi moglo priuštiti fotoaparat, a pogotovo izrađivati fotografije. Stoga je upravo Foto sekcija bila jedna od najvažnijih promotivnih sredstava turizma, a naročito planinarstva. Njena je svrha bila okupiti osječke amatere i organizirati izložbe na kojima bi se promoviralo planinarstvo.

U četvrtoj cjelini »Dom na Jankovcu« opisuju se problemi s kojima je podružnica HPD-a bila suočena prilikom gradnje. Priča je to i o povijesti našeg doma na Jankovcu: od početka prikupljanja financijskih sredstava do izgradnje. U članku našeg planinara Mire Matoševića objavljenom u časopisu Hrvatski planinar pod naslovom »Jankovački feniks« autor je simbolično usporedio naš planinarski dom na Jankovcu s feniksom – pticom iz egipatske mitologije koja se nakon samozapaljenja rađa još ljepša. Prvi je dom svečano otvoren 3. lipnja 1934., kada se u knjigu gostiju upisalo čak 690 posjetitelja. Posljednje, peto »izdanje« doma otvorio je 2004. predsjednik Republike Hrvatske Stjepan Mesić. Dom danas radi punim kapacitetom budući da su planinari i izletnici otkrili neprocjenjivu ljepotu prirode, upravo onu koju su davnih dana prepoznali naši planinarski prethodnici.

U petoj cjelini »Svi naši predsjednici« jedan od autora, Đorđe Balić, pripovijeda o ljudima bez kojih Društvo ne bi opstalo, a to su predsjednici, koji su velik dio svoga vremena utkali u izgradnju Društva. Na prvom je mjestu naveden, kao najzaslužniji, dr. Kamilo Firinger, koji 1925. osnovao Jankovac kao podružnicu HPD-a iz Zagreba. Nadalje, doajenima pripadaju i Rudolf Kiraly, koji je ljepotu Jankovca prepoznao prije svih i zaslužan je za gradnju prve planinarske kuće na Jankovcu, Dragan Eger, alpinist, dugogodišnji tajnik Društva i organizator brojnih izleta, najzaslužniji za gradnju drugog i trećeg planinarskog doma na Jankovcu, Aleksandar Vrbaški, planinar, skijaš i skijaški sudac, organizator prvih skijaških natjecanja na Jankovcu, Miroslav Matošević, dugogodišnji domar doma na Jankovcu, autor brojnih planinarskih

fotografija i organizator planinarskih izleta, Mišo Matošević, koji je ljubav prema planinama prenosio fotografijama i predavanjima, Rudolf Rukavina i Darko Fišer, zaslužni za rješavanje statusa doma na Jankovcu, Branko Sajfert, zaslužan za obnovu doma nakon požara 1987., Milan Pucek, zaslužan za ponovni aktivan rad Društva nakon Domovinskog rata, i ponovno Darko Fišer, aktivan u obnovi rada Društva u razdoblju nakon Domovinskog rata i u rješavanju imovinskog statusa doma na Jankovcu, Vesna Prašnikar, zaslužna za obnovu Doma u suradnji s Hrvatskim šumama, Josip Jung, planinarski entuzijast i poznavatelj hrvatskih planina, markacist i inicijator mnogih akcija...

U posljednjoj cjelini »Crtice s jankovačkih izleta« nalazi se lijepa zbirka putopisa, koja prati izlete naših članova od osnutka Društva pa sve do danas.

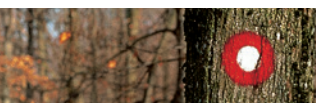
Budući da monografija donosi prikaz povijesnog razvoja Društva, važna je i za slavonsko planinarstvo općenito jer na području Slavonije ima vrlo malo tiskanih monografija koje bi dale dovoljno podataka o počecima planinarstva na tim područjima. Stoga

smatramo kako je tiskanje ovakve knjige velik doprinos povijesti slavonskog planinarstva i planinarstva općenito, kao i povijesti sporta u Osječko-baranjskoj županiji.

Knjiga je svečano predstavljena 27. svibnja 2021. u Osijeku, u prostoru Stare pekare u Tvrđi. Na promociji su gostovali predstavnik gradske vlasti Davor Brust, glavni tajnik HPS-a Alan Čaplar i predsjednici nekoliko slavonskih planinarskih društava. Zbog epidemioloških razloga i velike zainteresiranosti, predstavljanje knjige održano je u dva dijela. Okupljenim se planinarima, uz projekciju odabranih slika iz knjige vezanih uz povijest Društva, uvodno obratila predsjednica HPD-a Bršljan-Jankovac Jasminka Pavlov, zatim recenzenti Marijan Berkec i Vesna Prašnikar te na kraju urednica knjige Valentina Bušić.

Knjiga se može nabaviti u prostorijama u kojima se održavaju redoviti sastanci HPD-a Bršljan-Jankovac, četvrtkom u 19 sati (Trg Lava Mirskog 1, 31000 Osijek), uz najavu na e-mail Društva jankovac@jankovac.hr.

Valentina Bušić

VIJESTI

Peta Opća planinarska škola PD-a Opatija ili kako sam gradila bivak i ostavila hrabrost na stijeni

Nisam ni sanjala da će mi mračan, sklizak i vlažan prostor biti cool. Pogotovo nisam znala da će mi jedan od najzanimljivijih dana biti dan kad ću po šumi tražiti drvenu kutijicu punu čokolade, prema unaprijed određenim koordinatama. Podsjetila sam se kako je to biti

dijete i graditi kućicu usred šume. I s potpunom sam vjerom predala život u ruke zapravo tek poznanicima, dok sam visjela na špagi i grčevito se držala za oštru, sivu stijenu.

Sve sam to uzbuđenje, i još više, dobila tijekom tromjesečnog pohađanja Opće planinarske škole PD-a Opatija. Nisam znala što me očekuje kad sam uplatila naknadu za edukaciju u planinarskom društvu čijom sam članicom postala tek nekoliko mjeseci prije.

Uz stručno vodstvo devetero planinarskih vodiča PD-a Opatija, 19 mladih ljudi polazilo je spomenutu školu od ožujka do svibnja 2021. Da, i mi stariji od 40 godina još smo uvijek mladi.

Bila je to peta takva škola, koju PD Opatija održava svake neparne godine. Nastava se sastoji od teorijskoga i praktičnog dijela. Teorijskim su dijelom obuhvaćeni planinarstvo i povijest planinarstva, poznavanje planina, planinarska oprema, orijentacija i kretanje u planinama, prva pomoć, osnove spašavanja GSS-a, speleologija i meteorologija, a u praktičnom dijelu edukacije izrađivali smo bivak, vježbali orijentaciju u šumi te se okušali u penjanju na stijeni u Medveji. Svaki je vikend bio novo iskustvo, koje sam iščekivala s uzbuđenjem i spoznajom kako će se zasigurno dogoditi nešto novo i zanimljivo, kako ćemo

Predavanje u prirodi

Vježba orijentacije

zajedničkim snagama riješiti zadatke koje su za nas mudro osmislili i organizirali naši vodiči.

Svi su polaznici uspješno završili školu pošto su položili pismeni i usmeni ispit. Da se razumijemo, ispit nije bio nimalo lagan i trajao je cijelo poslijepodne, sve do noći. Sada smo svi diplomirani planinari. Raduje me što se među nekim polaznicima pojavila želja da jednog dana postanu vodiči. Stoga postoje veliki izgledi da će nakon ove škole neki od nas poći na tečaje za vodiče.

Vodiči i mentori učinili su fantastičan posao, ne samo prijenosom znanja, već i motivacije i ljubavi prema planinarstvu. Jer planinarstvo nije samo sport i fizička aktivnost, nije samo posjet planini i uživanje u svježem zraku. Ono je stil života i ljubav.

Uza sve ostalo, naučila sam i nove stvari o sebi, o svojim fizičkim ograničenjima, podigla razinu

samopouzdanja i shvatila da se želim aktivno uključiti u rad planinarskog društva. To se dogodilo i drugim polaznicima škole. Neki su se uključili u domarsku službu, drugi u markaciste, a neki u Sekciju za izdavaštvo i promidžbu. I evo me u toj sekciji, pišem o tom vrijednom iskustvu i ljubavi prema planini.

Shvatila sam da osvajanjem vrha ne pobjeđujemo planinu, već sami sebe. A to je ono što čini da »rastemo«. No iznad svega, sretna sam jer sam upoznala divne i pametne ljude koji žive svoju strast prema planini te što se među nama razvilo zajedništvo i povjerenje. A to nema cijenu.

Neli Nežić

Mala planinarska škola PD-a Dilj gora u Slavenskom Brodu

Dana 29. lipnja 2021. u Slavenskom Brodu malim diljskim žirevima svečano su uručene diplome HPS-a o završenoj Maloj planinarskoj školi.

Škola je pokrenuta početkom ožujka ove godine, kada je okupljen tim voditelja, sastavljen plan i program škole, obavljen upis djece i osmišljen vizualni identitet škole. Program škole sastavljen je prema Programu dječje planinarske škole HPS-a, a škola je registrirana pri Komisiji za školovanje HPS-a.

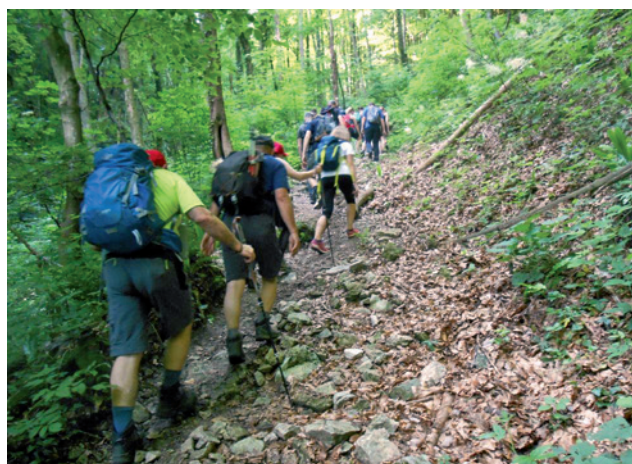
Program se sastojao od teorijskog i praktičnog dijela. Teorijski dio činila su predavanja podijeljena u šest cjelina (planinarstvo, poznavanje planina, zaštita prirode, kretanje i boravak u planinama, orijentacija, opasnosti, pomoć i spašavanje u planini), a održan je na terenu, u obliku kraćih predavanja i razgovora voditelja i nastavnog osoblja s djecom te edukativnih

S diplomama pred planinarskim domom Đuro Pilar u Slavenskom Brodu

Pod jankovačkim slapom

Pohod Tragom vitezova ivanovaca

vježbi i igara. Praktični dio nastave održan je u prirodi, na planinarskim izletima.

Održano je sedam izleta: Šuma Striborova, jezero Petnja – planinarsko sklonište Pljuska, Velika – Nevoljaš, Sovsko jezero, Grabovac, ekološka akcija kod planinarskog doma »Đuro Pilar«, te završni dvodnevni izlet na Papuk (Jankovac). Planirani izlet »Od Ivane do Tadije« odgođen je zbog kiše. Opširnije o izletima može se pročitati na poveznici: <https://pubweb.carnet.hr/pddiljgora/diljski-zirevi/>.

Školu je pohađalo 36-ero djece, većinom u dobi između 10 i 13 godina, no na izletima je često bilo i druge djece. Mali polaznici bili su vrlo zainteresirani i redoviti. Slijedi dogovor i nastavak organizacije sadržaja za Diljske žireve, ovisno o mogućnostima i angažmanu, tj. o slobodnom vremenu voditelja.

U radu škole aktivno su sudjelovali članovi PD-a Dilj gora Sandra Kalmar, Ivana Krešić, Lucija Nikičić, Ana Topolovec, Ankica Jurakić, Daria Pastuović, Daniel Novoselović i Ivica Blažević, kao vodiči Goran Bašić i Zlatko Gorec, članovi HGSS-a Vlasta Novosel i Josip Matić te Vesna Andrić, stručna suradnica u Javnoj ustanovi za zaštitu prirode Brodsko-posavske županije.

Siniša Damjančić

Stotinjak planinarki i planinara na 11. Planinarskom pohodu »Tragom vitezova ivanovaca«

Planinarski klub Ivanec organizirao je u povodu Dana Grada Ivanca, i uz suradnju s Gradom Ivancem, tradicionalni 11. Planinarski pohod »Tragom vitezova ivanovaca«. Pohod je održan u dvjema varijantama. Duža je bila tura od 16 km, s polaskom iz Seljanca, preko Pokojca, Male Ivančice, izvora Šumi do izletišta

Jarki, gdje je bio organiziran ručak za sve sudionike pohoda. Kraća dionica bila je od Željeznice do izvora Šumi i izletišta Jarki. Dužu stazu prepješačilo je 45 članica i članova, a kraću oko 50. Tijekom planinarenja pod vodstvom vodiča PK-a Ivanec bilo je nekoliko kraćih odmora, a na Pokojcu, kod Lujčkovice hiže, odmor za jelo i osveženje u trajanju od 45 minuta. Zajedničko druženje nastavljeno je kod izvora Šumi i na izletištu Jarki u Prigorcu, a zatim je uslijedio povratak do Ivanca, polazne točke pohoda.

Nikola Nišević

Nova iskustva s usavršavanjem na području Gran Paradisa i Mont Blanca

Komisija za planinarsko skijanje HPS-a (KPS) organizirala je i provela na planinskom prostoru ledenjaka Gran Paradisa (4061 m) i Mont Blanca (4810 m) planinarsko-skijašku radionicu za instruktore i pripravnike za instruktore planinarskog skijanja.

Edukacija je započela predavanjem i teorijskim vježbama uoči terenskog dijela radionice, a interaktivne vježbe provodile su se na alpskim ledenjačkim terenima od 23. do 27. lipnja 2021. Osnovni je cilj bio dodatno educirati instruktore i pripravnike o sigurnosnim mjerama u slučaju lavine i pada u ledenjačke pukotine. U skladu s jednim od ciljeva KPS-a, posebna se pozornost posvećuje usavršavanju i uvježbavanju tehnika vezanih uz sigurnost pri planinarskom skijanju. Znanja i vještine moraju se stalno nadograđivati kako bi se stečeno iskustvo moglo kvalitetno primijeniti u sigurnom provođenju škola i vježbi u planinarskom skijanju.

Kako bi se svi zainteresirani potaknuli na aktivnije sudjelovanje u zajednici planinarskih skijaša, Komisija

Planinarsko skijanje

priprema više aktivnosti. Na radionici je ujedno vrlo detaljno planirano što bi sve trebalo učiniti do kraja 2022., uključujući:

- odgovorno pripremanje, provođenje i evaluiranje sadržaja relevantnih tema za Školu planinarskog skijanja (osmišljen je princip koji bi sadržajem ispunio svaki instruktor, a sadržaji bi se u konačnici objedinili u priručnik za školu planinarskog skijanja),
- predstavljanje planinarskog skijanja i KPS-a u zainteresiranim planinarskim društvima u Hrvatskoj,
- planiranje i provedbu terenskih radionica i izradu pisanih materijala radi popularizacije planinarskog skijanja,
- dodatnu stručnu edukaciju instruktora radi boljeg pristupa metodici izvođenja stručnih zadataka na terenu.

Tijekom radionice na ledenjačkim terenima primjenjivale su se neformalnije metode od onih koje će se primjenjivati na školama planinarskog skijanja, no pozitivno izjašnjavanje instruktora na terenu o radionicama bio je jedan od najvažnijih razloga zbog kojih smo se odlučili nastaviti s takvim pristupom. Rezultati evaluacije planinarsko-skijaške radionice bili su više nego zadovoljavajući, a pokazali su, među ostalim, da treba puno vježbati izvođenje potrage pri spašavanju iz lavina te izvlačenje iz ledenjačke pukotine. Poseban dio radionice bio je posvećen temi »Pothlađivanje, ozeblina, smrztine«, na kojem su instruktori iznosili svoja iskustva te usuglašavali način prenošenja tih iskustava na školama planinarskog skijanja.

Pitanja koja su nas vodila kroz cijelu radionicu i sve vježbe bila su: Što smo napravili dobro, a što bismo mogli bolje? Koje bismo vježbe trebali više primjenjivati i na koji način?

Sanda Šarko

Vježbe u području Gran Paradisa

IGLU ŠPORT

